

NEKI MOMENTI U ODNOSIMA KATOLIČKE CRKVE I JUGOSLAVENSKE VLASTI OD 1953. DO 1966. GODINE

MIROSLAV AKMADŽA

Autor analizira najbitnije momente u odnosima između Katoličke crkve i jugoslavenske vlade u periodu prekinutih diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije, posebno ističući one momente koji su opterećivali crkveno-državne odnose i one momente koji su doprinijeli normalizaciji tih odnosa.

U razdoblje od 1953. do 1966. godine crkveno-državnih odnosi razvijaju se u vrijeme prekinutih diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije. Naime diplomatski odnosi prekinuti su 17. prosinca 1952. godine nakon perioda vrlo napetih odnosa između Katoličke crkve i jugoslavenskih vlasti u poratnim godinama. Iako su diplomatski odnosi između Vatikana i Jugoslavije sve vrijeme od 1945. do 1952. godine visili o tankoj niti do prekida je došlo kada je jugoslavenska vlada optužila Vatikan za miješanje u unutrašnje stvari Jugoslavije, jer je sugerirala biskupima da zabrane svećenstvu osnivanje i članstvo u Staleškim svećeničkim udruženjima, čije je osnivanje vlada poticala i financirala s ciljem razbijanja jedinstva u redovima Katoličke crkve u Jugoslaviji a posebice u Hrvatskoj. U međuvremenu je jugoslavenska vlada saznala da će nadbiskup Alojzije Stepinac biti imenovan kardinalom, te je taj događaj iskoristila kao povod za prekid diplomatskih odnosa s Vatikanom. Razdoblje možemo podijeliti na dva dijela. Iako su razlozi za prekid diplomatskih odnosa bili puno dublji, a prvenstveno su ležali u sukobu države i Crkve oko svećeničkih udruženja, jugoslavenskoj vladi je više odgovaralo da u javnosti kao razlog prikaže imenovanje nadbiskupa Stepinca kardinalom. Ovaj razlog više je služio kao izgovor prema svjetskoj javnosti, jer se htjelo pokazati kako Vatikan nagrađuje osobu osuđenu za "ratne zločine". Prema domaćoj javnosti više se kao razlog koristila Tršćanska kriza, tako što je vlada za negativne odluke velikih sila u svezi tzv. Slobodnog teritorija Trsta, optuživala Vatikan zbog njegovog navodnog lobiranja u interesu Italije.

Razdoblje crkveno-državnih odnosa od 1953. do 1966. godine, očituje dva različita perioda. Prvi dio odnosi se na period smirivanja u odnosima između Katoličke crkve i države, koji traje do smrti kardinala Stepinca 1960. godine. Nakon toga počinje drugi period

u kojem jugoslavenska vlast pokreće inicijativu za poboljšanje crkveno-državnih odnosa, što se podudarilo sa II. vatikanskim koncilom koji je naznačio otvaranje razgovora sa ateističkim društvima, te je sve skupa završilo potpisivanjem protokola između jugoslavenske vlade i Svete Stolice 1966. godine. U ovom radu dotaknuti su samo najbitniji momenti u razvoju crkveno-državnih odnosa u navedenom periodu, za čiju će dublju razradu trebati puno više prostora.

Pokušaji pregovora sa biskupima

Nakon prekida diplomatskih odnosa s Vatikanom Tito je krenuo u taktiku pregovaranja sa jugoslavenskim biskupima ignorirajući Vatikan, te je primio katoličke biskupe, na svoju inicijativu 8. siječnja 1953. godine.¹ Razgovaralo se o sređivanju odnosa Katoličke crkve i države. Biskup Akšamović je novinarima izjavio samo to da su se vodili opći razgovori informativnog karaktera, te da on optimistički gleda na daljnji razvoj rješavanja crkveno-državnih odnosa.² Zaključeno je da jedna zajednička komisija pripremi elaborat, sa željama predstavnika Katoličke crkve i gledištima vlade - na osnovu kojeg bi se našlo opće rješenje o odnosima Katoličke crkve i države.³

Po zapisima kardinala Agostina Casarolija vijest o pozivu Tita biskupima s nakanom postizanja neke nagodbe sa Katoličkom crkvom, nije mogla a da ne zabrine Svetu Stolicu. Bez obzira što je vjerovala u odanost jugoslavenskog episkopata, ipak se bojala pritiska kojemu bi biskupi mogli biti podvrgnuti. Državno tajništvo Svete Stolice smatralo je stoga prikladnim poduprijeti ih, izričito podsjećajući na temeljna načela u odnosima Katoličke crkve i države, samu vladu. To je bilo učinjeno 16. veljače 1953. godine, pismom mons. Tardinija (državni podtajnik Svete Stolice za izvanredne poslove) naslovljenim na beogradskog nadbiskupa Ujčića kao predsjednika Biskupske konferencije katoličkih biskupa Jugoslavije. U pismu se podsjeća da Sveta Stolica ne želi izbjeći pregovore da bi se utvrdio *modus vivendi* između Katoličke crkve i Jugoslavije, ukoliko bi njene vlasti pokazale da žele poštivati glavna prava Crkve, ističući da se takva stvar nije na žalost mogla postići. Dalje se upozorava da biskupi nemaju kompetenciju sporazumijevanja u odnosima Crkve i nacionalnih vlada, jer ta kompetencija prema kanonskim normama spada samo na Svetu Stolicu. Casaroli ističe da je ovo pismo izgledalo kao upozorenje, ali je u biti bila zaštita biskupima u novonastaloj situaciji, što se nije moglo svidjeti jugoslavenskoj vladi.⁴

U skladu s dogovorom Tita i biskupa formirana je Privremena komisija Saveznog Izvršnog Vijeća, na čijem je čelu bio Boris Krajger. No razgovori sa Katoličkom crkvom su brzo prekinuti. Krajger je u svezi s prekidom razgovora kazao kako su se sa svim crkvama lako sporazumjeli osim s Katoličkom. Također kaže da Katolička crkva traži samo privilegije, te da biskupi govore samo u interesu Vatikana, te da oni nisu ovlašteni pregovarati nego Vatikan.⁵

1) Predstavnik Katoličke crkve predvodio je predsjednik Biskupskih konferencija Jugoslavije nadbiskup dr. Josip Ujčić uz prisustvo biskupa đakovačkog dr. Antuna Akšamovića, biskupa zagrebačkih dr. Franje Salisa-Secwisa i dr. Josipa Lacha, biskupa ljubljanskog Antona Vovka, biskupa senjskog dr. Viktora Burića i biskupa sarajevskog dr. Marka Alaupovića. (*Vjesnik*, od 9. siječnja 1953. str. 1).

2) Isto, 10. siječnja 1953., str. 2. Također je biskup Akšamović u razgovoru za *Vjesnik* izjavio da osim biskupa i Tita nitko drugi nije prisustvovao sastanku, izbjegavši iznijeti detalje razgovora, (Isto, 18. siječnja 1953..., str. 1).

3) Isto, 9. siječnja 1953., str. 1.

4) A. Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti*, Zagreb 2001., 309-310.

5) *Borba*, 30. IV. 1953., str. 1 i 2.

Na pitanje dopisniku *United pressa* 7. srpnja 1953. godine da li Vatikan utiče na biskupe da ne surađuju sa državom, Tito se u svom odgovoru uglavnom okomio na kardinala Stepinca i njegovoj vezi s Vatikanom, te je kazao: "Uostalom, Stepinac je pion na tabli vatikanske međunarodne politike, u prvom redu u odnosu na Srednju Evropu, a naročito u odnosu na Jugoslaviju. Mi na tu stvar gledamo kao na dugotrajan proces. Vatikan će takvu politiku voditi i kad ne bude Stepinca, i tu se ne radi o pitanju države i Stepinca. Stepinac je jedan građanin kome je Vatikan stavio kardinalski šešir na glavu radi svoje politike. Ali, Vatikan ne može imati takvu poziciju, kakvu je nekada imao u Jugoslaviji, Poljskoj i Austriji, kada je gotovo sve kontrolirao."⁶

Ovaj Titov intervju dao je poticaj medijima da ponovno udare po Vatikanu i Katoličkoj crkvi, te je *Vjesnik* odmah sutradan objavio članak Živka Vnuka *Teror biskupa*, u kome se oštro napada biskupe da progone članove svećeničkih udruženja po uputama Vatikana, te da rade u službi Vatikana za ekspanzionističke ciljeve Italije. U članku se također pojedini biskupi optužuju za suradništvo s ustaškim režimom, ističući da Vatikan baš njih postavlja na najviše funkcije. Također je veliki prostor dat hvalospjevima o tzv. "narodnim svećenicima", iznoseći njihov program kao program koji se zasniva na zbližavanju crkve i države. U nastavku se nabrajaju razni slučajevi i izjave biskupa i svećenika koji se odnose na suspenzije članova udruženja, izjave protiv udruženja i sl.⁷

Uskoro je jugoslavenska vlada došla do spoznaje da je svaki pokušaj pregovaranja s biskupima bez Svete Stolice uzaludan, te je morala tražiti rješenje u promjeni sveukupne politike prema Katoličkoj crkvi.

Smirivanje u crkveno-državnim odnosima do 1960. godine

U periodu do 1960. godine u odnosima između Katoličke crkve i jugoslavenske vlade nije bilo ni značajnijih sukoba ni konkretnijih inicijativa za sređivanje tih odnosa. Tu i tamo pojavile su se poneke optužbe predstavnika vlasti na račun Svete Stolice, što nije predstavljalo nikakvu novost. No bilo je u redovima komunističkog režima i onih koji su kritizirali shvaćanja da je pitanje religije pitanje svakodnevne političke borbe ili nekih administrativnih ograničenja. To je kazao E. Kardelj na IV. kongresu Narodne fronte Jugoslavije u Beogradu 23. veljače 1953. godine, dodajući da "Cilj naše borbe protiv političkog zloupotrebljavanja vjerskih osjećaja nije neko uništenje crkve ili vjere", te je ustvrdio da je povijest pokazala "te da vjeruje da će i Katolička crkva, za koju je ustvrdio da je jedina vjerska zajednica u Jugoslaviji s kojom je država u konfliktu, naći način i put pomirenja sa stanjem koje vlada u Jugoslaviji."⁸

Komunistički režim sve je više uviđao da represivnom politikom prema Katoličkoj crkvi ne jača ugled režima, a nasuprot tome jača ugled Crkve u narodu. Da u hrvatskom narodu religioznost nije slabila bez obzira na sve režimsko antireligiozno djelovanje, pokazao je i popis stanovništva iz 1953. godine, kada se u Hrvatskoj 85,5% stanovništva izjasnilo kao vjernici, a radilo se pretežito o katoličkim vjernicima.⁹

Taj postotak vjernika u Hrvatskoj kod komunističkog vodstva stvarao je sumnju da se i među članovima Komunističke partije nalazi jedan dio onih koji su i vjernici. Komunistička

6) *Vjesnik*, 11. srpnja 1953., str. 2.

7) *Vjesnik*, 12. srpnja 1953. str. 2.

8) *Vjesnik*, 24. veljače 1953., str. 7.

9) *Vjesnik*, 14. srpnja 1953., str. 2.

partija zbog toga je pozvala svoje članove da obeshrabre svoju vjersku djelatnost. A o tom pozivu Tito je u intervjuu dopisniku *Associated pressa*, kazao: "Prvo i prvo katoličko pitanje ne će biti više delikatno u Jugoslaviji, kad žurnalisti i razni drugi ljudi prestanu pitati za njega. Drugo, to je bio kongres Komunističke partije i to je bila u prvom redu stvar samih komunista. Komunista se ne može baviti religijom. Treće, jasno je na kongresu bilo govora da se vodi politička borba, borba za omladinu, da se komunisti bore protiv raznih štetnih utjecaja. To se radi u svakoj zemlji – uvijek se jedna strana bori protiv utjecaja druge strane, ako ona postoji. Zakon je tu da regulira čitavu stvar, da ne dozvoli diskriminaciju, da regulira prema ustavu pravo svakog čovjeka da vjeruje ili ne vjeruje. Tu nema ničeg nejasnog, stvar je jasna." U nastavku intervjua još je kazao da je pomirenje između Jugoslavije i Vatikana moguće samo ako se Vatikan prestane miješati u unutrašnje stvari Jugoslavije, jer da se Jugoslavija ne miješa u vaticanske stvari."¹⁰

Da bi zaustavio kontraefekt represivnog odnosa prema Katoličkoj crkvi Tito je na svečanosti u Rumi 2. rujna 1953. godine upozorio na sve češće fizičke obračune sa svećenicima, tražeći da se s takvim ekscesima prekine, ističući da se protiv okorjele neprijateljske politike Katoličke crkve treba boriti političkim sredstvima i ignoriranjem.¹¹

S obzirom da ta promjena taktike prema Katoličkoj crkvi nije svima u Komunističkoj partiji bila jasna, Kardelj je na III. kongresu SK Slovenije, ponukan kako je kazao nekim uskogrudnim raspravama upozorio: "Bilo bi ne samo politički štetno već i potpuno nepravilno, ako bi komunisti stali na stanovište da je religiozno uvjerenje nekog čovjeka samo po sebi prepreka da bi takav čovjek mogao pošteno i savjesno raditi i ravnopravno surađivati i stvarati u sistemu socijalističkog upravljanja, u socijalističkoj izgradnji." Dalje je kazao da komunisti ne mogu biti religiozni i da partija mora po tom pitanju biti čista. "Zato se naš zadatak na ovom području ne sastoji u tome da oslobodi ljude religioznih predrasuda preko noći. Osnovno je da izoliramo od vjernika – poštenih radnih ljudi – reakcionarne antisocijalističke elemente i da nađemo put i način da se i ti poštteni radni ljudi uključe u sistem naše socijalističke izgradnje, socijalističkog upravljanja."¹²

Iako je taktika prema Katoličkoj crkvi promijenjena, nije dolazilo ni do kakvog napretka u crkveno-državnim odnosima. Režim je za takav razvoj situacije i dalje smatrao odgovornom Katoličku crkvu, odnosno njeno vodstvo. Kod jugoslavenskih vlasti bilo je rašireno uvjerenje da se po pitanju sređivanja odnosa sa Katoličkom crkvom ništa ne može riješiti dok je kardinal Stepinac na njenom čelu u Jugoslaviji.

Zbog nemogućnosti normalnog funkcioniranja zatočenog kardinala Stepinca, na njegov prijedlog papa Pio XII. imenovao je 22. srpnja 1954. godine dr. Franju Šepera¹³ naslovnim nadbiskupom Filipopolskim i koadjutorom zagrebačkim sedi datus sa svim pravima

10) *Vjesnik*, 13. kolovoza 1953., str. 3

11) *Vjesnik*, 28. IX. 1953., str. 2.

12) *Vjesnik*, 21. V. 1954., str. 2.

13) Franjo Šeper je rođen 1905. god. u Osijeku, te se već 1910. god. s roditeljima doselio u Zagreb. Pohađao je pučku školu na Kaptolu, te maturirao u donjogradskoj gimnaziji 1924. god., a potom je stupio u Nadbiskupsko bogoslovno sjemenište. Iste godine nadbiskup Baur šalje ga u rimski Germanicum na bogoslovsku studiju, gdje se sprijateljio s Alojzijem Stepincom, s kojim je zajedno zaređen 26. X. 1930. god. Od 1931. do 1935. godine bio je kateheta na I. ženskoj gimnaziji u Zagrebu, a potom nadbiskupov tajnik do 1941. god., nakon čega je do 1951. god. bio rektor Nadbiskupskog bogoslovskeg sjemeništa. Zbog pritiska komunističke vlasti (zbog procesa bogoslovima zagrebačke bogoslovije 1951. god.) 1951. godine premješten je za župnika župc Krista Kralja u zagrebačkom Trnju. Nadbiskupom koadjutorom "datom biskupskoj stolici" imenovan je 22. srpnja 1954. god., a biskupsko rođenje primio je 21. IX. 1954. god. Apostolskim administratorom Zagrebačke nadbiskupije imenovan je 24. ožujka 1958. god., te je u tom smislu nakon smrti kardinala Stepinca u veljači 1960. preuzeo upravu nadbiskupije, a 5. III. 1960. imenovan je zagrebačkim nadbiskupom

rezidencijalnog biskupa. Biskupsko ređenje primio je 21. rujna 1954. godine.

Odlukom Svete konzistorijalne kongregacije od 24. ožujka 1958. godine odlučeno je da u slučaju sedisvakancije (vremena dok je ispražnjeno biskupsko mjesto) upravu Zagrebačke nadbiskupije u svojstvu apostolskog administratora preuzme *ad nutum Sanctae Seidis* (dok Sveta Stolica drukčije ne riješi) novi nadbiskup koadjutor, koji je do tada upravljao Zagrebačkom nadbiskupijom prema sugestijama i u sporazumu s ordinarijem kardinalom Alojzijem Stepincom, tj. dr. Franjo Šeper.¹⁴

Iako je vlast od dr. Šepera očekivala, a tako ga je nastojala i prikazati, veću popustljivost od kardinala Stepinca, pokazalo se da je on ostao dosljedan stavovima kardinala Stepinca u pogledu crkveno-državnih odnosa, što je naročito došlo do izražaja kod priprema za potpisivanje protokola između Vatikana i Jugoslavije 1966. godine.

Donošenje Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica

Početak 1953. godine počele su pripreme za donošenje zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. U skladu s tim Savezno izvršno vijeće formiralo je komisiju za razmatranje nacrtu zakona sa predstavnicima Katoličke crkve. Na čelu komisije bio je član saveznog izvršnog vijeća Boris Krajer, a predstavnike Katoličke crkve koji su radili s komisijom predvodio je nadbiskup beogradski i vršilac dužnosti predsjednika Biskupskih konferencija Jugoslavije dr. Josip Ujčić.¹⁵ Međutim na samom početku razgovora nadbiskup Ujčić iznio je razloge zbog kojih predstavnici Katoličke crkve ovim razgovorima mogu prisustvovati samo u informativne svrhe, tj. kazao je da oni nemaju nikakvih ovlasti svojih pretpostavljenih da o bilo kojim pitanjima razgovaraju s predstavnicima SIV-a. Po navodima Tanjuga nekoliko tjedana prije nadbiskup Stepinac je izjavio da navedena komisija sa stajališta Katoličke crkve nema što odlučiti, te da je biskup Čekada na navedenom sastanku s komisijom kazao "...izglasali ste mnoge zakone da nas niste pitali...pa izglasajte i ovaj...". Tanjug također navodi da su biskupi uručili komisiji izjavu u kojoj među inim stoji "izjavljujemo, da takav zakon mi radi formalno pravnih razloga ne možemo smatrati zadovoljavajućim rješenjem tog pitanja", te optužuje Vatikan za utjecaj na biskupe i otežavanje normalizacije državno-crkvenih osoba, naglašavajući da daljnji razgovori s predstavnicima Katoličke crkve po navedenom pitanju nisu bili mogući.¹⁶ Već sutradan Vjesnik je objavio oštar članak *Protivnici sporazuma* u kojem optužuje Vatikan da radi protiv interesa jugoslavenskih naroda, te da strahuje od svakog poboljšanja odnosa između Katoličke crkve i jugoslavenske države.¹⁷ Tih dana je i Komisija Izvršnog vijeća NR Hrvatske za pripremu Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica održala pregovore sa predstavnicima ostalih vjerskih zajednica u

metropolitom. Predsjednikom Biskupske konferencije Jugoslavije imenovan je 28. svibnja 1961. god., a 22. veljače 1965. god. Papa Pavao VI. imenovao ga je kardinalom, te 8. 1. 1968. god. pročelnikom Svete kongregacije za nauk vjere, a tu je dužnost vršio do mjesec dana prije smrti koja je nastupila u Rimu 30. prosinca 1981. god.

14) *** *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb 1995., 505 i A. Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb 1994., 438).

15) *Vjesnik*, 24. travnja 1953., str. 1 (uz nadbiskupa Ujčića Katoličku crkvu predstavljali su: biskup skopski dr. F. Čekada, generalni vikar zagrebački biskup J. Lach, apostolski administrator ljubljanski biskup A. Vovk, apostolski administrator mariborski biskup dr. M. Držčnik, generalni proviviar sarajevski biskup dr. M. Alaupović i apostolski administrator križevački biskup dr. G. Bukatko).

16) Isto, 25. travnja, str. 1 i 5. (sutradan je *Vjesnik* optužio Vatikan da se na 500-toj godišnjici Zavoda sv. Jeronima papa slikao sa ustaškim zločincima, Isto, 26. travnja, str. 1).

17) *Vjesnik*, 26. travnja 1953., str. 1.

Hrvatskoj, te je u priopćenju za javnost istaknula konstruktivnu suradnju i podršku tih vjerskih zajednica kod izrade navedenog zakona.¹⁸

Kada je u veljači 1953. u tisku objavljen nacrt navedenog zakona,¹⁹ mediji su odmah pokrenuli stvaranje atmosfere da zakon pozdravljaju i podržavaju predstavnici svih vjerskih zajednica.²⁰ No pošto takve podrške nije bilo od strane Katoličke crkve, isticane su podrške od strane Udruženja katoličkih svećenika, koji su naročito podržavali to što zakon najavljuje da će država materijalno moći pomagati vjerske zajednice.²¹ Iako su neke vjerske zajednice davale podršku nacrtu zakona, ipak je i među njima prevladavalo mišljenje, da sa donošenjem zakona ne bi trebalo žuriti, te ga treba podvrći stručnoj studiji u kojoj bi sudjelovali predstavnici vjerskih zajednica.²²

Kada je 22. svibnja 1953. godine jugoslavenskoj skupštini predočavan Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, tom prigodom je potpredsjednik savezne vlade i ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Ranković u svom govoru napao Katoličku crkvu odnosno Svetu Stolicu. On je ustvrdio da je Sveta Stolica na svojoj političkoj liniji, protivnoj novoj Jugoslaviji, htjela podjarmljenim držati i episkopat, gušeći mu zakonitu samostalnost. Kao potporu svojoj tvrdnji pročitao je dio teksta Tardinijeva pisma nadbiskupu Ujčiću, ispuštajući onaj dio koji se odnosio na otvorenost Svete Stolice za uspostavu *modus vivendi*. *L' Osservatore Romano* se ironično čudio kako je Ranković dospio do tog pisma, s obzirom da je Kazneni zakon zabranjivao kršenje tajne dopisivanja.²³ Ranković u svom ekspezeu nije propustio prigodu da još jednom optuži Katoličku crkvu za suradnju sa ustaškim režimom i Vatikan za miješanje u unutrašnje stvari Jugoslavije. Također je naglasio da od svih vjerskih zajednica u Jugoslaviji jedino Katolička crkva ne prihvaća navedeni zakon, posebno ističući konstruktivnost Srpske Pravoslavne crkve. Obrazlažući na kraju sam prijedlog zakona, istaknuo je da su osnovni principi Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica: sloboda savjesti, sloboda vjeroispovijesti i odvojenost crkve od države.²⁴

Prijedlog Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica SIV je prihvatio na sjednici od 15. svibnja 1953. godine, a sam Zakon usvojen je na sjednici Narodne skupštine FNRJ 22. svibnja 1953. godine. Iako sam zakon nije donio nekih posebnih novina u pravima vjerskih zajednica, ipak je regulirao neke pravne nejasnoće koje su se do tad nalazile u raznim zakonima, te se napokon pravna regulativa u svezi vjerskih zajednica našla u jednom posebnom zakonu.

Navedeni zakon samo je teoretski jamčio slobodu savjesti i slobodu vjeroispovijesti, jer je u praksi sve ovisilo o političkim odlukama. Po ovom zakonu sve su vjerske zajednice imale ista prava, s tim da je djelatnost vjerskih zajednica morala biti u skladu sa Ustavom i zakonima. Također su vjerske zajednice bile slobodne u vršenju vjerskih poslova i obreda, mogle su izdavati i raspačavati vjerski tisak. Što se tiče škole ona je bila odvojena od Crkve, a vjerska nastava bila je dozvoljena samo u crkvenim objektima. Mogle su se osnivati vjerske škole za spremanje svećenika. Zakonom je zabranjena i zlouporaba vjere u političke

18) Isto, 30. travnja 1953. str. 5.

19) Isto, 12. i 13. veljače 1953.

20) Isto, 15. veljače 1953., str. 2.

21) Isto, 14. veljače 1953., str. 2, 16. veljače, str. 1.

22) Isto, 23. veljače 1953., str. 2.

23) A. Casaroli, n. dj., 310-311 (U pismu se uglavnom podsjeća da crkveni poglavari u pojedinim zemljama ne mogu bez odobrenja Svete Stolice dogovarati niti obećavati ništa što nije u skladu s crkvenim normama. Vidi *Vjesnik*, 23. V. 1953. str. 2).

24) *Vjesnik*, 23. svibnja 1953., str. 4.

svrhe, te izazivanje vjerske mržnje, netrpeljivosti i razdora. Zabranjeno je sprečavanje vjerskih skupova, nastave i obreda. Također je utvrđeno da nitko ne može biti prisiljen da postane član vjerske zajednice, te da se nikom ne može zabraniti da postane član vjerske zajednice. Građani zbog pripadnosti vjerskoj zajednici nisu mogli biti ograničeni u građanskim pravima. Zakonom je posebno utvrđeno da svećenici imaju pravo osnivati svećenička udruženja. Odluke vjerskih zajednica u bračnim sporovima nisu imale učinka izvan vjerskih zajednica. Utvrđeno je da je slobodno prikupljanje priloga u vjerske svrhe u crkvama, hramovima i drugim vjerskim prostorima, a izvan toga bilo je potrebno odobrenje NO kotara tj. grada. Akt krštenja maloljetne osobe mogao se vršiti samo na zahtjev jednog od roditelja, a maloljetnik stariji od 10 godina morao je i sam dati suglasnost za krštenje. Vjenčanje u vjerskoj zajednici moglo se vršiti samo poslije sklopljenog braka kod državnog matičara. Za pohađanje vjerske nastave bilo je potrebno odobrenje oba roditelja odnosno staratelja i pristanak maloljetnika.²⁵

Koliko god je Zakon naizgled jamčio vjerske slobode, u praksi to često nije bio slučaj, već je sve ovisilo o trenutnim odnosima pojedine vjerske zajednice sa državom, što je u slučaju Katoličke crkve najčešće predstavljalo teškoće.

Zbog nepoštivanja navedenog zakona ili njegova jednostranog tumačenja, Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu uputio je više predstavki Saveznom izvršnom vijeću FNRJ, zbog kažnjavanja svećenika u svezi katehizacije, skupljanja milodara, održavanja vjerskih obreda i sl.²⁶

Djelovanje Društva katoličkih svećenika Hrvatske

Jugoslavenska vlada i dalje je, iako neuspješno, forsirala djelovanje staleških svećeničkih udruženja s ciljem razbijanja jedinstva crkvene hijerarhije. O funkcioniranju tih udruženja posebno su brinule Komisije za vjerske poslove, koje su istima osiguravale popriličnu financijsku pomoć. No rad tih udruženja iz godine u godinu bio je sve slabiji, a broj njihovih članova se nije povećavao, pa se ni crkvena hijerarhija nije na njih više posebno osvrkala.

S obzirom da su biskupi u Hrvatskoj bili najneskloniji osnivanju svećenički udruženja, koja su zabranjena odlukom Biskupske konferencije "non licet" iz 1952. godine, svećeničko udruženje u Hrvatskoj je osnovano tek krajem 1953. godine, iako su inicijativni odbori osnovani i tijekom 1952. godine. Inače je prvo udruženje osnovano u istarskom dijelu Hrvatske 1948. godine, ali je ono bilo odobreno od biskupa zbog specifičnih prilika u Istri, a ono je također poštivalo sve odluke biskupa te je funkcioniralo bez poteškoća. Zatim je osnovano staleško udruženje katoličkih svećenika u Sloveniji 1949. godine, te je u njega bilo učlanjeno skoro sve svećenstvo i bilo je tolerirano od biskupa. Najbrojnije i najsnažnije udruženje bilo je "Dobri pastir" osnovano u siječnju 1950. godine u Bosni i Hercegovini, a činili su ga uglavnom svećenici pripadnici franjevačkog reda, a biskupi mu nisu bili naklonjeni.

Osnivačka skupština Staleškog društva katoličkih svećenika NR Hrvatske (dalje Društvo) održana je u Zagrebu 12. studenog 1953. godine. Na skupštini je predsjednik Centralnog inicijativnog odbora Ivan Marohnić, kazao je da će svećenici kroz Društvo rješavati životne i materijalne interese, da Društvo treba otkloniti nepovjerenje nastalo zbog neprijateljskih postupaka nekih svećenika u ratu i nelojalnog držanja nekih svećenika prema narodnim

25) *Službeni vjesnik FNRJ*, br. 22, od 27. svibnja 1953.

26) NAZ, br. 1280/1960, Te predstavke spominju se u pismu Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu nadbiskupu Ujčiću, br. 1021-1960, od 28. ožujka 1960. god.

vlastima nakon rata. Kazao je da se Društvo neće miješati u pitanja iz nadležnosti crkvenih poglavara, ali je istaknuo da je Društvo staleško a ne crkveno, te kao takvo ne spada pod propise kanonskog prava. Istaknuti su i ciljevi i zadaci društva: briga za materijalno osiguranje članstva, provedba socijalnog osiguranja, odgoj svojih članova i ostalog svećenstva u domoljubnom duhu i poštivanju tekovina NOB, usklađivanje odnosa između članova Crkve i državne vlasti, sprječavanje zloupotrebe Crkve u političke svrhe, i sl.²⁷ Društvo je inače bilo podijeljeno u 5 regionalnih odbora: slavonski, karlovački (poslije Kordun i Lika), zagrebački, riječki sa Istrom (poslije Hrvatsko Primorje) i dalmatinski.²⁸ Poslije je od 1955. pa do kraja 1961. godine osnovano i 17 kotarskih pododbora.²⁹

Predstavnici državne vlasti poduzimali su sve da bi osnivačka skupština Društva bila što posjećenija i uspješnija. Tako predsjednik istarskog društva svećenika Božo Milanović svjedoči da je direktor UDB-e tražio da predstavnici istarskog udruženja prisustvuju skupštini u Zagrebu, te da će ako ne dođu doći u opasnost sjemenišna zgrada, tiskanje Istarske Danice i molitvenika u Puli. S obzirom da su svećenici udruženja u Istri poštivali odluku biskupa iz 1952. godine o zabrani, odlučili su da ne idu na osnivačku skupštinu u Zagreb. No s obzirom na dobre odnose Milanovića s vlastima, prijetnje UDB-e nisu realizirane, samo su biskupi Nežić i Pavlišić pozvani na vojnu vježbu.³⁰ S druge strane biskupi su upozoravali svećenike da će oni koji budu prisustvovali skupštini Društva ili se učlane u društvo upasti "ipso facto u suspenziju a divinis", kako piše u okružnici biskupa Josipa Pavlišića (Rijeka) od 30. listopada 1953. godine.³¹ Odmah je reagiralo Okružno javno tužništvo u Rijeci koje je pokrenulo kazneni postupak protiv biskupa Pavlišića i donijelo rješenje kojim se naređuje oduzimanje svih primjeraka Pavlišićeve okružnice, koja su svi koji ih posjeduju morali predati organu unutrašnjih poslova.³² Bez obzira na postupke tužiteljstva 9. studenog 1953. godine biskup-apostolski administrator dr. Viktor Burić u ime senjsko-modruškog ordinarijata šalje svećenstvu okružnicu u kojoj pojašnjava da će se odredbe biskupa Pavlišića, tj. ordinarijata od 30. listopada 1953. godine primjenjivati na sljedeći način:

- sankcije iz navedene odredbe ne će se primjenjivati do 28. XI. 1953. godine za prekršitelje uz uvjet da do tog dana osobno posjete ordinarija u Rijeci,
- tko unutar tog roka ne udovolji postavljenom uvjetu upada u kaznu navedenu u odredbi,
- fizička nemogućnost posjeta ordinariju produljuje rok samog posjeta, ali o tom ordinarija treba pismeno obavijestiti.³³

Inače je biskup Pavlišić još nakon osnivanja prvih inicijativnih odbora Društva, upozoravao svećenike da se ne uključuju u rad Društva, jer će inače biti podvrgnuti suspenziji a divinis. Tako u pismu svećeniku Vilku Weberu iz Sv. jurja kod Senja, u svibnju 1953. godine piše da ga je već u veljači opomenuo, ali da se on i dalje ponaša kao da ga se to ne tiče. Dalje ga moli da bude razborit, te da se njegova razboritost ne oslanja na političke

27) *Vjesnik*, 13. XI. 1953., str. 2.

28) Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Fond Društva katoličkih svećenika SR Hrvatske (dalje Društvo), Kut. 2, Dokument pod nazivom "Organi Društva katoličkih svećenika u SRH".

29) HDA, Društvo, Kut. 1, Izvještaj IO Društva za plenarni sastanak GO Društva za 23. XI. 1961. god.

30) B. Milanović, n. dj., 193.

31) HDA, Društvo, Kut. 2, Okružnica naslovnog biskupa Josipa Pavlišića, br. 255/53., od 30. X. 1953. god.

32) Isto, Rješenje Okružnog javnog tužništva u Rijeci, br. K 2237/53., od 4. XI. 1953. god.

33) Isto, Okružnica biskupa dr. Viktora Burića svećenicima, br. 260/53/R., od 9. XI. 1953. god.

prilike već na Boga i njegovu Crkvu, te upozorava: “Ako Vam neki bezvjerac danas nešto obećava, naročito u materijalnom pogledu, budite uvjereni da to ne čini ni iz ljubavi prema Vama, a još manje iz ljubavi prema Svetoj Crkvi”. Ističe da se namjera sastoji u tome da se Crkva malo po malo ruši pomoću onih koji bi je morali čuvati, tj. samih svećenika. Također dodaje da će biti zahvalan za svaku korisnu opasku ali da mu neće dozvoliti da ide putem zablude ni po koju cijenu, te ga moli da napusti svako djelovanje u svezi svećeničkih udruženja, jer da će biti prisiljen suspendirati ga a divinis. Na kraju dodaje: “Nemojmo se povesti za onima, koji danomice govore i pišu o miru, a spremaju najstrašnije oružje za rat. Tako i Vi nemojte govoriti o vjernosti Crkvi, nego to pokažite činjenicama. Trpljenje i muke, koje nećemo izbjeći, kratkog su roka a radosti što ih Bog sprema poslušnima ostaju u vijeku.”³⁴ S obzirom da se svećenik Weber oglušio na navedeno pismo, te prisustvovao na sastanku inicijativnog odbora Društva u Rijeci 6. kolovoza 1953. godine, biskup Pavlišić poslao mu je 10. kolovoza 1953. godine još jedno pismo u kojem ga po drugi put opominje kanonskom opomenom uz upozorenje da će ako i dalje nastavi tako djelovati biti podvrgnut suspenziji a divinis, uz opasku da biskupija nema dovoljno svećenika, ali da ipak ne treba ni jednog neposlušnog svećenika.³⁵

Već sutradan nakon osnivačke skupštine Društva potpisan je u Republičkom zavodu za socijalno osiguranje, ugovor o zdravstvenom osiguranju katoličkih svećenika Hrvatske (samo članova Društva). Ovim su ugovorom osigurana svećenicima - članovima Staleškog društva katoličkih svećenika NR Hrvatske pravo na socijalno osiguranje po propisima koji su vrijedili za radnike i službenike, određen je opseg i visina tih prava, visina doprinosa i temelji osiguranja, obaveze ugovornih stranaka i postupak za ostvarivanje prava.³⁶

U proljeće 1954. godine krenulo se u osnivanje pokrajinskih pododbora Društva. Tako je 28. travnja 1954. godine osnovan pokrajinski pododbor društva katoličkih svećenika za Slavoniju, na čelu s predsjednikom dr. Franjom Didovićem,³⁷ a 29. travnja 1954. godine pokrajinski pododbor Društva za Dalmaciju na čelu sa Josipom Kristofolijem, te je tom prigodom upućeno pismo svim dalmatinskim biskupima, u kojem se traži da se prestane sa klevetanjima članova Društva i onemogućavanjem njihova djelovanja. Zahtjeva se također da se ponište sve crkvene kazne svećenika kažnjenih zbog svog rada u Društvu.³⁸ Također je nedugo za tim u Varaždinu 19. svibnja 1954. godine osnovan pokrajinski pododbor Društva za sjevernu Hrvatsku,³⁹ a u Rijeci 3. lipnja 1954. godine pokrajinski pododbor Društva za područje, Hrvatskog primorja, Kvarnera, Gorskog Kotara i dijela Like.⁴⁰

Svo to vrijeme nije prestajao pritisak državne vlasti na biskupe da promjene stajalište po pitanju svećeničkih udruženja. Tako splitski biskup Franić tvrdi da su mu komunisti 1954. godine ponudili da ne povlači odluku o suspenzijama, ali da je ne provodi, te će ga tako Papa i dalje poštivati. Ako to ne napravi, rečeno mu je da će mu oba sjemeništa biti oduzeta. Biskup tvrdi da im je odgovorio: “Nisam navikao igrati dvostruku igru, ne mogu se sviđati Papi i vama”. Uskoro su oba sjemeništa bila zaplijenjena.⁴¹ I sam nadbiskup Stepinac

34) Isto, Pismo biskupa Josipa Pavlišića svećeniku Vilku Weberu, br. 89/53/R., od 16. V. 1953. god.

35) Isto, Pismo biskupa J. Pavlišića svećeniku V. Weberu, br. 196/53/R., od 10. VIII. 1953. god.

36) HDA, Društvo, Kut. 2, *Vjesnik Centralnog inicijativnog odbora za Staleško društvo katoličkih svećenika NR Hrvatske* (dalje *Vjesnik Društva*), br. 2 i 3, kolovoz-rujan 1953., str. 4.

37) *Vjesnik*, 29. travnja 1954., str. 2.

38) *Vjesnik*, 30. travnja 1954., str. 2.

39) *Vjesnik*, 20. svibnja 1954., str. 2.

40) *Vjesnik*, 4. lipnja 1954., str. 2.

41) G. Matci, Kardinal, A. Stepinac, Zagreb 2000., 74.

je po isusovačkom provincijalu Ivanu Kukuli, poslao pismo za biskupa Franića, 9. lipnja 1957. godine u kojem podržava njegov stav o udruženjima.⁴²

Nadbiskup Stepinac o pitanjima svećeničkih udruženja nije uopće dvojio. Tako nadbiskup Stepinac u jednom pismu 23. srpnja 1954. godine (nije naznačeno komu je upućeno), piše:

“U pitanju ĆMD (među svećenstvom su članovi udruženja često nazivani ĆMD-aši, po nazivu istarskog udruženja sv. Ćirila i Metoda, op. p.) napose biti nepopustljiv! To je čista izraslina pakla, da se razbije Crkva Božja. Zato sam već rekao nekim biskupima ako bi došao pokušaj osnutka tobožnje ‘nacionalne Crkve’, onda bez milosrđa gladio excommunicationis odsjeći trulež sa zdravog stabla Crkve i proglasiti to svemu puku po svim crkvama navevši razlog.”⁴³

Isto tako u pismu od 23. kolovoza 1954. godine nadbiskup Stepinac piše:

“A naši žalosni ĆMD-aši si utvaraju, da će oni stvoriti mir tobože između Crkve i države. Vidi se da nemaju pojma o biti komunizma... Molim Vas, upozorite na to i Vaše susjede, da se već dulje šuška o tobožnjoj nacionalnoj Crkvi. Toga se ne treba ni najmanje plašiti, nego istupiti svom energijom.”⁴⁴

No bez obzira na oštrinu nadbiskupovih riječi, on nije bio bez razumijevanja za većinu svećenstva u udruženjima, i bio im je spreman sve oprostiti ako napuste udruženja. Tako je u jednom svom pismu 15. listopada 1958. godine napisao:

“Znam dakako, da bi se većina ĆMD-aša ogorčeno ogradila od toga, da idu za razaranjem Katoličke Crkve. I dopuštam, da su lično protiv toga. Ali se ne pita, što oni misle, nego se pita što misli osnivač, a to je KPJ ili UDBA. A nitko me na svijetu neće razuvjeriti, da ona ima drugi cilj pred očima.”⁴⁵

O odnosima biskupa prema Društvu govorio je u svom izvješću o radu na plenumu Glavnog odbora Društva održanom 27. i 28. siječnja 1955. godine, predsjednik I. Marohnić. Marohnić je istaknuo da su se biskupi protiv Društva počeli boriti kanonima da se dokaže, kako se rad Društva protivi tim kanonima, te da biskupi imaju pravo kažnjavati članove Društva na osnovu kanona. No dodao je da se više ne govori o kanonima jer da ih je demantirala i Sveta Stolica, koja - kako on misli - također stoji na stanovištu, da u kanonima nema ništa o Staleškim društvima, te se prema tome na osnovu kanona ne mogu ni zabraniti, niti odobravati. Isto tako Marohnić tvrdi da o Staleškim društvima nema ništa ni u ostalim crkvenim propisima, te prema tome Staleško društvo se ne može zabraniti ni na osnovu tih propisa, tvrdeći da su za to dobili potvrdu svog stava iz najvišeg mjesta. No, dodao je, da to ne znači, da se naišlo i na potpuno razumijevanje, te da će trebati borbe njihov stav potpuno prodre, da se otklone nerazumijevanja i da se svagdje dokaže prava istina o Društvu, a što se tiče biskupa, da je Društvo tokom godine zadržalo principijelan stav, tj. potpunu poslušnost svojim ordinarijima u onim pitanjima, po kojima su kao svećenici dužni na poslušnost i pokoravanje. Također je kazao da je činjenica da je Društvo nastojalo i da će tako biti i u buduće, da održi kontakt sa biskupima. Marohnić je također naglasio da svi ordinariji nisu prema djelovanju Društva zauzeli jednako stajalište, ističući da su neki beskompromisni, a neki pak gledaju drukčije i dopise koje šalje Društvo proučavaju, ističući posebice biskupe u Sloveniji; BiH i Crnoj Gori. A zašto su se ipak odlučili nastaviti rad u

42) Isto, 70.

43) E.K. Beluhan, *Stepinac govori*, Valencia 1967., 200, (pisac u knjizi nije navodio kome su upućena pisma, da te osobe ne bi imale problema s vlastima).

44) Isto, 202.

45) Isto, 209.

Staleškom društvu, kad na to biskupi gledaju s nepovjerenjem, Marohnić kaže, da su se na to odlučili zbog toga je su se uvjerali da putem Staleškog društva i suradnje sa državnim vlastima osiguravaju svoju bolju budućnost, a da su vidljive i promjene u tome “što smo sada materijalno obezbjedjeni, što smo od naroda gledani kao ljudi koji vole svoju domovinu, koji cijene napredak i blagostanje svog naroda, a ne trabunjamo o nekakvoj ponovnoj uspostavi NDH, rušenju postojećeg poretka u Jugoslaviji i koječem drugom. To bi bio jalov posao, i iscrpljivanje snaga na ničemu.” U nastavku je Marohnić kazao da su neki svećenici pisali Svetoj kongregaciji u svezi članstva u Staleškom društvu, te da su dobili odgovor u kojem se ni jednom riječju ne spominje Staleško društvo da su dužni slušati biskupa, na što Marohnić dodaje da su svećenici dužni na poslušnost ordinariju u pitanjima vjere i morala, ali nisu dužni u političkim pitanjima, ističući da je Društvo civilnog a ne vjerskog karaktera, te da se iz odgovora Sv. Kongregacije koncila može zaključiti da Sveta Stolica prepušta pitanje Društva uvidavnosti biskupa. Marohnić je također istaknuo da biskupi u Zagrebačkoj nadbiskupiji, a i u Đakovačkoj ne poduzimaju mjere kažnjavanja prema članovima Društva, te da je to znak da se tu ipak nešto mijenja, premda deklarativno o tome nema nekih značajnijih potvrda. U nastavku se osvrnuo na posjet novog nadbiskupa-koadjutora zagrebačke nadbiskupije Franje Šepera, predsjedniku Sabora NR Hrvatske Bakariću, te da smatra da se radi o pozitivnom događaju, dodajući da je za Društvo važno, da je tom prilikom tretirano Društvo i da je tako visoka ličnost, kao što je predsjednik Sabora pružila zaštitu Društvu, jer da nadbiskup Šeper, a ni ostali biskupi ne će moći prijeći preko te činjenice u budućem gledanju na Društvo. Kazao je također da su predstavnici Društva htjeli posjetiti nadbiskupa Šepera, koji ih je imao namjeru primiti ali da su neki poslije utjecali na njega, te ih nije htio primiti kao delegaciju nego samo pojedinačno, što su oni odbili.⁴⁶

Na plenarnom sastanku Glavnog odbora Društva održanom u Zagrebu 27. studenog 1959. godine sudjelovao je i predsjednik Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske Stjepan Iveković. Obraćajući se članovima Društva Iveković je među inim kazao da su se i biskupi u zadnje vrijeme počeli obraćati Vjerskoj komisiji po pitanju rješavanja pojedinih problema, a ako to nisu činili sami biskupi onda su se obraćali preko drugih. Također je istakao da je Biskupska konferencija osudila neprijateljsku djelatnost, te se posebno osvrnuo na Đakovački slučaj.⁴⁷ U nastavku je govorio i o kardinalu Stepincu, ističući da odnos i stav vlasti prema njemu ostaje isti, te da u eri reguliranja crkveno-državnih odnosa on nije poželjna osoba na čelu Katoličke crkve. Dodao je da Crkva treba nastojati da popravi odnose s državom, jer Crkva najviše gubi lošim stavom prema državi, te je činjenica da je Katolička crkva najviše izgubila od svih vjerskih zajednica u državi. Na kraju je pohvalio ulogu Društva u reguliranju crkveno-državnih odnosa.

U nastavku rasprave postavilo se pitanje zašto da se Društvo miješa u Đakovački slučaj? No Weber je objasnio da su se i katolički svećenici iz Srbije i Bosne i Hercegovine založili za opstanak sjemeništa, jer to nije zauzimanje za krivce nego za sjemenište. Na to je Iveković kazao da je on za to da se pošalje predstava jer je to afirmacija za Društvo.⁴⁸

46) HDA, Društvo, Kut. 1, Spis Plenum – zapisnici sjednica 1955-1961., Zapisnik sjednice GO Društva od 27. i 28. I. 1955., Prilog referat predsjednika I. Marohnića “Naš dosadašnji rad i perspektive ka budućnosti”.

47) Krajem 1959. godine uhićeni su poglavar i sedmorica bogoslova zbog navodne neprijateljske djelatnosti. U siječnju i veljači 1960. godine u Osijeku je vođen proces protiv poglavara i bogoslova iz Đakovačke bogoslovije na čelu sa Ćirilom Kosom (kasnije imenovan biskupom Đakovačke biskupije) zbog, kako je stajalo u optužnici, proustaškog djelovanja. Od osmorice optuženih najveću kaznu je dobio Ć. Kos koji je osuđen na 7 godina, a najniže kazne iznosile su 2,5 godina strogog zatvora. (*Vjesnik*, 9. II. 1960., str. 6).

48) HDA, Društvo, Kut. 1, Stenogram plenarnog sastanka Glavnog odbora Društva, od 27. XI. 1959. god.

Kada je 11. veljače 1960. godine nadbiskupa Šepera posjetio predsjednik Komisije za vjerske poslove Stjepan Iveković radi dogovora o mjestu i ceremonijalu pokopa kardinala Stepinca, bilo je razgovora i o drugim temama. Nadbiskup Šeper posebno se oštro izrazio u svezi Staleškog svećeničkog društva, jer je čuo da ono sprema neku delegaciju za kardinalov pogreb, ističući da to ne bi bilo taktično ni pravilno, jer je to Društvo “onaj nož koji je razorio srce kardinalu”, dodajući da njihov dolazak kao svećenika ne bi bio sporan. Na to je Iveković kazao, da je kod njega bila prije nekoliko dana delegacija Udruženja katoličkih svećenika sa nekim kanonicima iz Đakova, koja je vrlo energično tražila i molila, da se Đakovačka bogoslovija ne zatvori.⁴⁹ Na primjedbu Ivekovića da će vjerojatno biskupi promijeniti svoje mišljenje o Društvu i skinuti “Non licet”, nadbiskup se samo nasmijao i kazao da je za sada “Non licet” još uvijek na snazi.

U nastavku je bilo još razgovora o Društvu i to u svezi jednog članka iz “Nove Poti”, lista slovenskog svećeničkog udruženja, gdje je neki doktor (nadbiskup se nije sjećao njegova imena) koji je pisao o tome i dao svoj prijedlog (nadbiskup je naročito naglasio da nije bilo cenzurirano) da se SK i Crkva trebaju ideološki obračunavati i raspravljati o pravilnostima svojih ideoloških postavki. Nadbiskup je kazao da se on sa tim postavkama slaže, da su one pravilne i da bi ih trebalo podesiti u crkveno-državnim odnosima. Dodao je da Ustav i zakone ne treba miješati u ideološku borbu, i da ne treba tumačiti zakone pa i Ustav onako kako kome najbolje odgovara, već bi pred zakonima trebali svi biti jednaki.⁵⁰

O razgovorima crkvenih poglavara i predstavnika državnih vlasti izvijestio je na sjednici IO Društva 10. III. 1960. godine tajnik Komisije za vjerska pitanja Zlatko Frid, ističući da je to pozitivna činjenica, pa prema tome i dokaz da udruženje ide pravilnim putem suradnje sa narodnim vlastima, te treba još više raditi na širenju Društva i njegovom učvršćenju. Tom prigodom je spomenuto da u Društvu ima 15 suspendiranih svećenika,⁵¹ a o njihovom položaju bilo je više govora na sjednici IO Društva 7. srpnja 1960. godine, te o rješavanju njihovih problema u skladu sa “zatopljenjem” odnosa biskupa i države. Tom prigodom Z. Frid je kazao da izgleda da suspendirani svećenici zamjeraju narodnim vlastima da se ne brinu dovoljno za njihov problem, te je naglasio da se to pitanje uvijek postavlja u razgovoru s biskupima, predlažući da se o tom pitanju razgovara pojedinačno sa svim suspendiranim svećenicima, što misle o novim prilikama, da li se kane pokoriti biskupu ili ne u slučaju skidanja suspenzije, da bi u njegovom ime vlasti mogle razgovarati.⁵²

Sastanak suspendiranih svećenika u Komisiji za vjerska pitanja u Zagrebu održan je 30. siječnja 1961. godine. U izvještaju sa sjednice IO Društva od 22. veljače 1961. godine, rečeno je da grupa Riječana (Ježić, Marulić i Marohnić) nisu došli na taj sastanak navodeći da bi se takav sastanak kosio sa nekim Canonima. Naglašeno je da je svrha sastanka bila materijalna pomoć suspendiranim svećenicima, te da se to ne kosi sa Canonima. Ježić je na sjednici IO ipak i dalje tvrdio da je takav sastanak u suprotnosti sa Canonima, kada se svećenik obraća civilnim vlastima i da je ipso facto excommunicatus. S tim se Kusijanović, Didović i Weber nisu složili. S obzirom da je Ježić ostao kod svog stajališta došlo je do

49) HDA, Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (dalje KOVZ), Kut. 40, Zabilješka Komisije za vjerska pitanja NRH o razgovoru vođenom u Nadbiskupskom dvoru između nadbiskupa Šepera i člana IV Sabora NRH Stjepana Ivekovića, 11. II. 1960. god.

50) O ostalim temama navedenih razgovora napravljeno je više skraćениh i proširenih bilješki naslovljenih kao Nastavak zabilješke, koje je trebalo usporediti i povezati, a iz njih nije uočljivo o kojim temama se razgovaralo 11. a kojim 12. veljače 1960. god. (HDA, KOVZ, Kut. 40, Pov. br. 25/1-60).

51) HDA, Društvo, Kut. 1, Spis Izvršni odbor – zapisnici sjednica 1958-1967., Zapisnik sa sjednice od 10. III. 1960. g.

52) Isto, Zapisnik sa sjednice IO Društva od 7. VII. 1960. god.

međusobnih teških uvreda. Naglašeno je da je na sastanku dogovoreno da će svi suspendirani svećenici pisati svojim Ordinarijima moleći skidanje suspenzije.⁵³ U izvješću sa navedenog sastanka također se navodi da se nepokolebivo stalo na stanovište, da su svećenici suspendirani radi političkih motiva, tj. svoga gledanja na trenutnu političku situaciju, jer da su skoro svi bili u NOB-i ili su pak bili simpatizeri NOB-e, ili su se prvih dana nakon rata svojski založili na obnovi zemlje. Također je zaključeno da bi trebalo nešto poduzeti da se te crkvene kazne skinu, te je tajnik Komisije iznio mišljenje da bi se ipak nešto moglo poduzeti sa strane državne vlasti po tom pitanju, a ako ništa drugo treba iznijeti bar jedan određen decidan stav državnih vlasti prema onim crkvenim poglavarima koji su kaznili svoje svećenike takovom kaznom. Zatim je kazao bi se odmah moglo poduzeti nešto efikasnija mjera sa skidanje suspenzije nekim svećenicima, kao npr. Pavlinoviću, Gančeviću, Miličeviću, Mihaliću i Đurekoviću, jer su to svećenici koji su veoma stari, nemoćni i bolesni, a njihovi biskupi nekako rado razgovaraju i posjećuju državnu vlast.⁵⁴

Međutim optužbe da su svećenici članovi Društva suspendirani iz političkih motiva, tj. zato što su članovi Društva, teško se mogu prihvatiti. Naime iako su biskupi često upozoravali svećenike da zbog članstva u Društvu mogu biti suspendirani, ipak nisu posezali za tom mogućnošću. Optužbe vlasti i Društva da biskupi suspendiraju svećenike prvenstveno zbog članstva u Društvu nisu bile opravdane, a te tvrdnje pobijaju činjenice da je od preko 100 članova Društva tijekom njegova postojanja suspendirano svega 15-tak svećenika članova. Naime da su biskupi suspenzije provodili zbog samog članstva u Društvu onda bi vjerojatno svi članovi Društva bili suspendirani. Dakle suspendirani svećenici-članovi Društva suspendirani su najčešće iz sasvim drugih razloga, a onda bi se isti opravdavali da su suspendirani samo zbog članstva u Društvu, a to je prvenstveno odgovaralo državnim vlastima da bi mogli optuživati crkvenu hijerarhiju.

U međuvremenu je pokrenuta inicijativa da se Društvo uključi u SSRNH. Naime na sjednici Glavnog odbora Društva od 22. studenog 1960. godine rečeno je kako su sva staleška udruženja učlanjena u SSRN a samo u Hrvatskoj to nije slučaj, te je zaključeno da se zamoli Glavni odbor SSRNH da Društvo katoličkih svećenika Hrvatske bude kolektivno primljeno u tu organizaciju.⁵⁵ Sutrada su predstavnici Društva primljeni kod predsjednika Komisije za vjerska pitanja Ivekovića, te su ga obavijestili o svojim zaključcima.⁵⁶ Tako je već sljedeće godine na kongresu SSRNH dr. Franjo Didović sudjelovao kao delegat Društva, te je ujedno izabran i u Glavni odbor SSRNH.⁵⁷ Tako se Društvo aktivno uključilo i u rad režimskih političkih organizacija.

Bez obzira na popuštanje u crkveno-državnim odnosima još uvijek nije bilo naznaka popuštanja biskupa prema svećeničkim udruženjima. U zaključcima glavnog odbora Društva na sjednici 23. studenog 1961. godine konstatira se da su članovi Društva još uvijek kažnjeni i kompromitirani i da se na njih još uvijek gleda sa pozicije neposluha i nepokornosti prema biskupima.⁵⁸ U izvješću o radu Društva napomenuto je da postoje problemi kod pridobivanja mlađih svećenika u Društvo, jer da koliko oni u Društvu znaju postoji zaklinjanje mlađih svećenika da neće stupati u Društvo, pa se čak i ne družiti s članovima Društva. Međutim ističe se i da je aktivnost članova Društva sve slabija, te da članovi sve češće izbjegavaju

53) Isto, Zapisnik sa sjednic IO Društva od 22. II. 1961. god.

54) HDA, Društvo, Kut. 2, Povjerljivi spisi, Izvješće sa sastanka suspendiranih svećenika u Komisiji za vjerska pitanja, od 30. I. 1961. god.

55) HDA, Društvo, Kut. 1, Spis Plenum – zapisnici sjednica 1955-1961., Zapisnik sa sjednice od 22. XI. 1960. god.

56) *Vjesnik*, od 24. studenog 1960.

bilo kakvu djelatnost u Društvu, te da neki u razgovorima sa nečlanovima niječu svoje članstvo u Društvu.⁵⁹ Izneseni su i prijedlozi da bi možda trebalo mijenjati pravila Društva i prilagoditi ih novonastalom stanju u odnosima Crkve i države, te je zaključeno da se formira komisija koja bi do Glavne skupštine Društva razmotrila probleme Društva i pristupila tzv. reorganizaciji Društva, tj. prilagođavanja novonastalom trenutku. Također je formirana komisija koja je dobila zadatak da sastavi jednu eventualnu promemoriju episkopatu, koja bi bila poslana u nekom pogodnom trenutku, s obzirom da je zamijećeno kod pojedinih biskupa popuštanje u stavovima prema članovima Društva.⁶⁰

Nadbiskup Šeper je 3. ožujka 1962. godine posjetio predsjednika Komisije za vjerska pitanja Ivekovića, na njegov poziv. U razgovoru je među inim bilo govora i o Društvu katoličkih svećenika. Iveković je kazao, da članovi Društva žele kontakt sa episkopatom, da rade na izmjeni Pravila i žele da se prilagode novo nastaloj situaciji.

Na navedeno nadbiskup Šeper postavio je pitanje zašto je potrebno to Društvo, da su oni crkveno udruženi u biskupijama, dekanatima i župama i da Crkva ima svoju organizacijsku strukturu.

Iveković je odgovorio da u Jugoslaviji postoje razna udruženja, kao npr. pravnika, ekonomista, advokata, filozofa, tj. da se ljudi raznih profesija udružuju u cilju rješavanja svih specifičnih problema. Zatim je kazao, da je stvar u BiH, Sloveniji i Srbiji drugačija, tj. da tamo nema problema i da se stvari normalno razvijaju, dok u Hrvatskoj to nije slučaj.

Nadbiskup Šeper je kazao da je Društvo u Hrvatskoj nastalo pod čudnim okolnostima. Kazao je da je prije svega u Društvo stupila grupa svećenika koja je došla u sukob sa zakonima, a druga grupa bili su svećenici koji su došli u sukob sa duhovnim vlastima, a treći su oni koji su htjeli da si osiguraju miran život u starosti. Iveković je na to kazao da se svećenicima kao građanima ne dozvoljava da se slobodno udružuju i da se na njih pravi pritisak, od strane crkvenih poglavara, a kao primjer je istaknuo da je nadbiskup Šeper jedan od najoštrijih i najrigoroznijih. Na to je nadbiskup kazao da mu s druge strane kažu da je najblaži i da ništa ne poduzima. Iveković je dalje kazao, da je svećenicima govorio da idu kod biskupa da s njima uredite te stvari, no da se oni boje da ih neće primiti. Na to je nadbiskup kazao da se mogu obratiti episkopatu.⁶¹

Nedugo nakon razgovora sa nadbiskupom Šeperom, Iveković je na sjednici IO Društva 11. travnja 1962. godine kazao da je biskupima rekao da od staleških društava neće odustati, te da su biskupi kazali da i to pitanje treba riješiti nakon II. vatikanskog koncila, te je dodao da su neki biskupi rekli da je o Društvu Biskupska konferencija rekla svoje, pitajući "zašto formirate staleško društvo", te da im je odgovoreno da to socijalistički sistem traži i da će se na tom ustrajati. Također je kazao da biskupi čekaju Koncil ali da bez obzira na Koncil treba promijeniti pravila Društva da biskupi ne bi imali što zamjeriti, te da treba uputiti predstavku biskupima pa Vatikanu, zatim da treba formirati Društva po biskupijama i raditi na omasovljivanju, te probiti barijeru, tvrdeći da mu je jedan biskup rekao "učinimo tako da ne budemo oštećeni ni mi ni vi". Na kraju je zaključio da Društvo treba promijeniti pravila da bi se normalizirali odnosi, te da to treba učiniti prije a ne poslije Koncila. U nastavku sjednice

57) HDA, Društvo, Kut. 1, Izvještaj o radu IO Društva za plnarni sastanak GO Društva od 23. XI. 1961. god.

58) HDA, Društvo, Kut. 1, Zapisnik sa sjednice Glavnog odbora Društva, od 23. XI. 1961. god

59) HDA, Društvo, Kut. 1, Izvještaj o radu IO Društva za plnarni sastanak GO Društva za 23. XI. 1961. god.

60) HDA, Društvo, Kut. 1, Zapisnik sa sjednice Glavnog odbora Društva, od 23. XI. 1961. god.

61) HDA, KOVZ, Kut. 45, Zabilježka Komisije za vjerska pitanja NRH o navedenom razgovoru.

naglašeno je da broj članova opada i radi toga što je većina članova u poodmaklim godinama, a mlađi svećenici radi proganjanja i diskriminacije bilo od svojih Ordinarijata ili ostalih svećenika, te se ne usude stupiti u Društvo. Naglašeno je (tajnik Weber) da je do 1959. godine broj članova rastao a od tada opada, ističući da to nije zbog slabog rada Društva nego da se od tada provodi smišljena kampanja od strane Ordinarija i klera. Naglasio je potrebu reorganizacije rada Društva u skladu sa poboljšanjem odnosa Crkve i države, ističući da to poboljšanje ne utiče na odnos crkvenih poglavara prema društvu. Dalje je na sjednici naglašeno da društvo mora raditi tako da se ne bi reklo da je ono kočnica sređivanju crkveno-državnih odnosa. Konstatirano je da je pitanje suspendiranih svećenika najbolnije pitanje i da nema nade bez obzira na poboljšanje crkveno-državnih odnosa da se to pitanje i ubuduće riješi.⁶²

U skladu sa Ivekovićevim uputama na sjednici IO Društva od 5. lipnja 1962. godine razmatrane su promjene pravilnika, te je zaključeno da suspendirani svećenici ne bi trebali biti na položajima u Društvu, jer mogu biti smetnja normalizaciji crkveno-državnih odnosa. Nakon žučne rasprave naglašeno je da su suspendirani svećenici spremni žrtvovati se za dobrobit Društva, Crkve i naroda.⁶³

Bez obzira na postupnu promjenu politike prema Katoličkoj crkvi vlast je i dalje radila na stvaranju diferencijacije u crkvenim redovima. Tako je država i dalje forsirala rad Staleških udruženja katoličkih svećenika, ne žaleći financijskih sredstava. Po izvješću Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske za 1963. godinu, za potrebe Društva katoličkih svećenika u Hrvatskoj dotirano je 16.500.000 tadašnjih dinara plus financiranje tiskovina udruženja, te za suspendirane članove udruženja pomoć od 500.000 tadašnjih dinara, dok je za potrebe popravaka crkvi dotirano samo 300.000 dinara. Za narednu 1964. godinu bilo je predviđeno za potrebe svećeničkog udruženja 22.000.000 dinara, a za popravke crkvi samo 3.000.000 dinara.⁶⁴ No bez obzira na svu pomoć udruženja nisu postizala svoj cilj.

Nacionalizacija crkvenih zgrada i građevinskog zemljišta

Iako je Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta donesen krajem 1958. godine, uglavnom se za crkvenu imovinu provodio početkom 60-tih godina. Tim je zakonom Katoličkoj crkvi oduzet veći dio od ono malo imovine što joj je ostalo nakon provedbe agrarne reforme, te po zakonima o konfiskaciji i eksproprijaciji. To nije bio dobar znak za eventualno poboljšanje crkveno-državnih odnosa, iako je poslije kod same provedbe nacionalizacije bilo izvjesnih popuštanja od strane države, da bi se pokazala dobra volja za sređivanje međusobnih odnosa. Po Zakonu o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta trebalo je nacionalizirati:

1. najamne stambene zgrade, tj. zgrade u građanskom vlasništvu s više od dva stana ili s više od tri mala stana (stan od dvije sobe sa sporednim prostorijama)
2. sve stambene zgrade i stanovi kao posebni dijelovi zgrada, koji su u vlasništvu građanskih pravnih osoba, društvenih organizacija i drugih udruženja građana;
3. poslovne prostorije u vlasništvu građanskih pravnih osoba, ako ne služe njihovoj dopuštenoj djelatnosti;

62) HDA, Društvo, Kut. 1, Zapisnik sa sjednice IO Društva, od 11. IV. 1962. god.

63) HDA, Društvo, Kut. 1, Zapisnik sa sjednice IO Društva, od 5. VI. 1962. god.

64) HAD, KOVZ-zapisnici, knjiga 6, Prilog za sjednicu Komisije od 8. II. 1964. god., pod nazivom Izvješće o radu Komisije za vjerska pitanja SRH za 1963. god.

4. višak preko dva stana u vlasništvu jednoga građanina;

5. poslovne prostorije u stambenoj zgradi u vlasništvu građanina.

Odredbе ovog Zakona nisu se odnosile na zgrade i prostorije, koje služe vjerskim zajednicama za vršenje njihove vjerske djelatnosti, kao što su crkve, hramovi, kapele i bogomolje, manastiri i samostani, sjemeništa i vjerske škole, niti na zgrade koje služe kao župski, parohijski, biskupski, patrijaršijski i drugi slični dvorovi.

Zgrade koje su služile kao župski, parohijski, biskupski, patrijaršijski i drugi dvorovi, a koje na dan stupanja na snagu navedenog zakona nisu služile za zdravstvene, socijalne, prosvjetne, kulturne i druge djelatnosti, Komisija za nacionalizaciju mogla je ostaviti u vlasništvu njihovih vlasnika i staviti ih njima na raspolaganje za njihovu prijašnju namjenu. Također je bilo predviđeno da se u nacionaliziranoj zgradi ostavi u vlasništvu prijašnjeg vlasnika, koji nije pravna osoba, na njegov zahtjev i prema njegovu izboru, jedan od stanova, ili dva stana, ako nemaju ukupno više od četiri sobe ne računajući sporedne prostorije.

Po Zakonu o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta nacionalizirala su se građevna zemljišta, izgrađena i neizgrađena koja se nalaze u užim građevinskim rajonima gradova i naselja gradskog karaktera. Ako se na nacionaliziranoj građevinskoj parceli nalazila zgrada, koja nije nacionalizirana, vlasnik te zgrade imao je pravo besplatnog korištenja zemljišta, koje pokriva zgrada i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu te zgrade, sve dok na tom zemljištu postoji zgrada. Građevinsko neizgrađeno zemljište, koje je nacionalizirano, trebalo je ostati u posjedu prijašnjeg vlasnika sve dok ga on na osnovu rješenja ne preda u posjed općini ili drugoj osobi, radi izgradnje zgrade ili drugog objekta ili radi izvođenja drugih radova.

Zakon je predviđao i isplatu naknade za nacionaliziranu imovinu, koja je osim što je bila veoma niska, s obzirom na dugi rok isplate bila dodatno obezvrijeđena zbog inflacije. Naknada za nacionaliziranu zgradu zajedno sa zemljištem koje pokriva zgrada i zemljištem koje služi za redovnu upotrebu te zgrade, iznosila je 10 % od stanarine, koja se plaćala za tu zgradu, za vrijeme od 50 godina. Naknada za nacionalizirano neizgrađeno građevinsko zemljište određivana je po tarifi po kojoj se određivala naknada za ekspropirano građevinsko zemljište i isplaćivala se za vrijeme od 50 godina.⁶⁵

Po izvješću iz prosinca 1963. godine postupkom nacionalizacije Rimokatoličkoj crkvi u Hrvatskoj nacionalizirano je 328 zgrada (od 450 zgrada svih vjerskih zajednica) i poslovne prostorije u 9 zgrada.⁶⁶ S obzirom da se isti podaci ponavljaju i u informaciji Komisije za vjerska pitanja NRH u lipnju 1964. godine,⁶⁷ navedeni podaci mogu se smatrati pouzdanim, ali ne i definitivnim, jer su neka pitanja rješavana još nekoliko godina. Bitno je napomenuti da se u svim izvješćima, kako državnim tako i crkvenim, u pravilu spominju samo zgrade, dok o nacionaliziranom građevinskom zemljištu ne postoje nikakva službena izvješća. Razlog tomu vjerojatno stoji u činjenici da je Katoličkoj crkvi većina zemljišnih posjeda oduzeta agrarnom reformom, a zemljišta oduzeta nacionalizacijom uglavnom su nacionalizirana zajedno sa zgradama na kojima su se iste nalazile. Također je bitno napomenuti da su građevinska zemljišta oduzimana i Zakonom o eksproprijaciji, a s obzirom da se nacionalizacija istih provodila na sličnom principu pa i uz iste naknade kao u slučaju eksproprijacije, takva zemljišta nisu posebno uvrštavana u izvješća o provedenoj nacionalizaciji.

65) *Službeni list FNRJ*, br. 52, od 31. XII. 1958. god.

66) HDA, KOVZ-zapisnici, knjiga 5, Prilog br. 3 za Sjednicu Komisije za vjerska pitanja SRH od 16. XII. 1963. god.

67) Isto, knjiga 6, Prilog br. 1 za sjednicu Komisije za vjerska pitanja SRH od 18. VI. 1964. god.

Smrt kardinala Stepinca i zaokret u vladinoj politici prema Katoličkoj crkvi

Kada je kardinal Alojzije Stepinac umro 10. veljače 1960. godine u Krašiću, predstavnici državne vlasti željeli su dokazati da je on bio glavni krivac za loše crkveno-državne odnose, te su odmah u javnost puštene najave da vlada želi poboljšanje odnosa sa Katoličkom crkvom. Također se nastojalo prikazati kardinalova nasljednika nadbiskupa Šepera kao osobu skloniju dijalogu sa državnim vlastima, iako on to ničim nije pokazao, već je naprotiv bio sličnih svjetonazora kao kardinal Stepinac, te je sve vrijeme izbjegavao razgovore s predstavnicima vlasti ako za to nije bilo posebnih razloga.

Iako je nadbiskup Šeper zazirao od razgovora sa predstavnicima Komisije za vjerske poslove, čime su ovi bili razočarani,⁶⁸ u novonastaloj situaciji morao je preuzeti i tu obvezu. Tako su na vijest o smrti kardinala Stepinca započeli razgovori o mjestu i ceremoniji njegovog pokopa sa predstavnicima državne vlasti. Naime u prvim razgovorima vlasti su zabranile pokop kardinala Stepinca u zagrebačkoj katedrali, i odredili stroga pravila za ceremoniju pokopa koji se trebao obaviti u Krašiću. Sutradan 11. veljače 1960. godine član Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske Stjepan Iveković zatražio je prijem kod nadbiskupa Šepera. Razgovor je odmah započeo na temu pokopa kardinala Stepinca, što je i bio povod Ivekovićevog dolaska. Nadbiskup Šeper se iznenadio na postavljeno pitanje, tvrdeći da će se poštivati sve što je vlast odredila, napominjući da ostaje kod primjedbe da nema nikakvog razloga da se kardinal Stepinac ne pokopa u katedrali, jer je po crkvenim propisima tako određeno, no da je poštujući odluku vlasti dao nalog da se pripremi pokop u krašićkoj crkvi. Nadbiskup Šeper je također kazao da ne razumije zabranu da svećenici koji žele doći na pokop kardinalu ne mogu doći. Zatim je kazao da je nezadovoljan što vlasti traže da se obred svede na minimum onoga što zahtijevaju crkveni propisi, ističući da ne postoje minimumi i maksimumi nego točno određen propis o obredu. U svezi pokopa nadbiskup Šeper je također konstatirao da će pokojni kardinal Stepinac biti prvi nadbiskup od XV. st. koji neće biti pokopan u katedrali, te da smatra će država u inozemstvu zbog toga izgubiti na ugledu.

Tijekom navedenog razgovora spomenute su i druge teme. Tako je nadbiskup Šeper iznio neka svoja mišljenja i primjedbe na rad Komisije za vjerska pitanja, na pitanja odnosa Crkve i države, katehizacije, nacionalizacije, svećeničkog udruženja i slično. Kod razgovora o problemu katehizacije Iveković je kazao da su zagrebačke crkve pune vjernika i da veliki broj djece pohađa vjeronauk. Na to je nadbiskup kazao da je to optička varka, jer da je broj crkava u Zagrebu ostao isti kao i prije rata kada je grad imao 180.000 stanovnika, a da je trenutno Zagreb polumilijunski grad, te da mladež slabo ide u crkvu. Također je iznio primjedbe u vezi tiska, jer da tisak napada Crkvu koja nema mogućnosti odgovoriti.⁶⁹

Sutradan je nadbiskup Šeper i formalno preuzeo upravu nadbiskupije u smislu dekreta Svete Stolice od 24. ožujka 1958. godine, a vlast je uvidjevši štetnost svoje prvotne odluke za njen međunarodni ugled, ipak promijenila svoj stav te je kardinal Stepinac ipak pokopan u Zagrebačkoj katedrali. Nedugo zatim, tj. 5. ožujka 1960. godine Bulom pape Ivana XXIII dr. Šeper je imenovan zagrebačkim nadbiskupom metropolitom.

68) O navedenom svjedoči dr. Josip Ritig nećak od mons. Svetozara Ritiga u svom podsjetniku o razgovoru s nadbiskupom Šeperom od 5. studenog 1959. god. (HDA, KOVZ, Kut. 39).

69) HDA, KOVZ, Kut. 40, Zabilježna Komisije za vjerska pitanja NRH o razgovoru vođenom u Nadbiskupskom dvoru između nadbiskupa Šepera i člana IV Sabora NRH Stjepana Ivekovića, 11. II. 1960. god.

Nakon toga nadbiskup Šeper se 4. svibnja 1960. godine ponovno sastao sa Stjepanom Ivekovićem kao predsjednikom Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske. U tom razgovoru nadbiskup se požalio da u zadnje vrijeme njegovi svećenici imaju neprilika zbog svojih propovjedi, jer da su često pozivani na saslušanja i kažnjavani zbog nekih inkriminiranih riječi, te kad bi se saslušala cjela propovijed vidjelo bi se da nije rečeno ništa protiv države.⁷⁰

Prve najave o mogućnosti normalizacije crkveno-državnih odnosa

Prva konkretna reakcija Katoličke crkve u Jugoslaviji na naznake o spremnosti vlade za poboljšanje crkveno-državnih odnosa uslijedila je u rujnu 1960. godine. Naime Predsjedništvo biskupskih konferencija uputilo je sa svoje plenarne godišnje konferencije u Zagrebu od 12. do 23. rujna 1960. godine povodom učestalih izjava mjerodavnih jugoslavenskih državnih čimbenika, da jugoslavenska državna vlada želi što skorije normalizaciju odnosa između države i Katoličke crkve, pismo Saveznom izvršnom vijeću FNRJ, u kojem izražava suglasnost cjelokupnog Episkopata Jugoslavije o tom pitanju. U pismu je istaknuto da je Episkopat uvjeren da bi takva normalizacija međusobnih odnosa značila veliku dobit i za Crkvu i za državu i da bi ona uvelike doprinijela konsolidaciji unutarnjih prilika u zemlji, što bi ujedno u inozemstvu znatno podiglo ugled jugoslavenskih naroda i jugoslavenske državne zajednice. Dalje se ističe da je Episkopat spreman, sa svoje strane pružiti punu podršku svim iskrenim nastojanjima, da se pronađe i ostvari jedan uistinu zdravi i trajni *modus vivendi* između Crkve i jugoslavenske države. Episkopat je dalje upozorio da mora istaknuti jednu načelnu konstataciju, kako se stav Episkopata ne bi krivo shvatio ni tumačio. A ta konstatacija je da je nosilac suverene vlasti u Katoličkoj crkvi Sveta Stolica odnosno Sveti Otac Papa a ne pojedini biskupi niti skupine biskupa. Te u skladu s tim katolički Episkopat Jugoslavije nije kompetentan stupiti u meritorne pregovore s državnim čimbenicima o uređenju međusobnih odnosa između Crkve i države, a još manje zaključiti bilo kakav definitivni sporazum o tom pitanju. To ne znači da Episkopat ne bi mogao sa svoje strane aktivno sudjelovati u pripremanju situacije, koja bi omogućila uspješne pregovore između jugoslavenske vlade i Svete Stolice. Da bi se to ostvarilo potrebno je stvaranje povoljnijeg ozračja, koja bi pogodovala u uspostavljanju bližeg kontakta, kako bi došlo do korisne izmjene gledišta i do postupnog uklanjanja raznih diferencija i oprečnih stanovišta.

U tom smjeru Episkopat je najavio da bi sa svoje strane poticao svećenstvo i vjernike na građansku lojalnost prema državnim vlastima i na savjesno vršenje njihovih građanskih dužnosti. U to ime Episkopat bi se zalagao da i "svećenici i vjernici od srca ljube svoju zemlju i narod, da predano ulažu svoje napore za unapređenje javnog dobra i općeg blagostanja, da svojski i svestrano pomažu izgradnju bolje narodne budućnosti, te da pomno izbjegavaju sve što bi moglo škoditi kako materijalnim tako i moralnim interesima naše narodne zajednice".

No da bi došlo do povoljnijeg ozračja biskupi su naglasili da i vlada sa svoje strane mora ukloniti neke nedostatke, naznačujući te nedostatke u 18 točaka:

- u prvoj točki se upozorava na pritiske učitelja na učenike da ne prisustvuju vjerskim obredima, te poslodavaca na radnike i namještenike naročito iz prosvjetne struke koji moraju

70) HDA, KOVZ, Kut. 40, Zabilježka Komisije za vjerska pitanja NRH o razgovoru vođenom između nadbiskupa Šepera i predsjednika Komisije Ivekovića, od 4. V. 1960. god.

kriomice ići na vjerske obrede, krstiti djecu ili sklapati brak u crkvi strahujući za svoje radno mjesto;

- u drugoj točki se upozorava da je đacima po mnogim internatima praktično onemogućeno svako pohađanje crkve, a birokratskim postupcima se onemogućava svećenicima pristup teškim bolesnicima u bolnicama i domovima. Također se skreće pozornost na vjerska prava vojnika i zatvorenika;

- u trećoj točki se skreće pozornost na to da suci kažnjavaju svećenike zbog vršenja više ispovjedi u jednoj kući, smatrajući pojedinačne ispovjedi skupnim obredom;

- u četvrtoj točki biskupi mole da se dopusti namještenicima, radnicima i đacima da mogu fakultativno svetkovati zapovjedne vjerske blagdane koji ne padaju na nedjelju, a u prvom redu Božić;

- u petoj točki iznose prijedlog da se omogući fakultativno nastava vjeronauka u školama, te upozoravaju na problem kažnjavanja svećenika koji izvode nastavu vjeronauka u filijalnim a ne samo u matičnim crkvama, te da pojedini prosvjetni djelatnici nastoje na razne načine onemogućiti đacima pohađanje vjeronauka;

- u šestoj točki se ističe da je neopravdano tražiti od vjerskih škola, da one odgoj svećeničkog podmlatka prilagode odgojnom sustavu državnih škola. Također napominju da bi vjerske škole uopće mogle funkcionirati, potrebno je vratiti Crkvi oduzeta sjemeništa. Predlažu također ukidanje zakonske odredbe po kojoj se zbog zloupotrebe vjerske nastave mogu zatvoriti vjerske škole, jer je to predrastična mjera po kojoj zbog istupa pojedinca trpi cjela ustanova;

- u sedmoj točki traži se povrat crkvenim redovima, muškim i ženskim, njihovih samostana i redovničkih kuća koje su im oduzete, jer je bez tih zgrada njihov opstanak nemoguć;

- u osmoj točki traži se povrat svih crkvenih objekata koji su dok je Crkva njima raspolagala služili u vjerske svrhe, a koji su nacionalizirani ili ekspropriirani;

- u devetoj točki traži se da se u svezi Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta pojasni da se vjerske škole i sjemeništa ne mogu ni u kojem slučaju nacionalizirati;

- u desetoj točki ističe se da treba sve objekte za crkveni kult (crkve, bogomolje, kapele), koji se trenutno koriste za profane svrhe, vratiti natrag u vlasništvo Crkve;

- u jedanaestoj točki traži se da se Crkvi pusti puna sloboda da može popravljati, nadograđivati i nanovo zidati crkve i župske kuće;

- u dvanaestoj točki traži se da se u svezi groblja koja su jednostrano proglašena komunalnim objektima, zajamče Crkvi osnovna i tradicionalna prava na tim grobljima koja su crkveno vlasništvo, te da se na državnim grobljima dopusti svećenicima korištenje kapelica za svrhe ceremonija u dane kad se drži spomen za pokojne;

- u trinaestoj točki traži se povrat crkvenih matičnih knjiga;

- u četrnaestoj točki biskupi mole da se đacima vjerskih škola omogući kao i đacima drugih škola pravo u svezi prijevoza državnim prometnim sredstvima i liječenje u državnim bolnicama uz iste pogodnosti. Također je zatraženo izjednačavanje prava u pogledu odsluženja vojnog roka za đake svih škola;

- u petnaestoj točki traži se omogućavanje slobodnog tiskanja vjerskog tiska, te za te svrhe povrat oduzetih tiskara, s obzirom da pojedini radnički savjeti državnih tiskara onemogućuju tiskanje tekstova vjerskog sadržaja;

- u šesnaestoj točki upozorava se na učestalost kažnjavanja svećenika radi propovijedanja, katehizacije ili pak ispovijedanja;

- u sedamnaestoj točki traži se kraj svakog pritiska državnih ili samoupravnih organa u pitanju tzv. "svećeničkih staleških udruženja";

- u osamnaestoj točki se uz konstataciju da se u zadnje vrijeme omogućava biskupima putovanje u inozemstvo, to isto omogućiti i svećenstvu za vjerske svrhe.⁷¹

Iako se ovo pismo nije bitno razlikovalo od prijašnjih, vladina reakcija je ipak bila drukčija. Činjenica, kako je primijetio nadbiskup Ujčić, da je odgovor biskupima imao potpis potpredsjednika vlade Kardelja a ne kao prije nekog nižeg službenika, pokazivala je da je biskupsko pismo uzeto ozbiljno. I ton odgovora bio je blaži, uz prebacivanje odgovornosti za stvaranje povoljnijeg ozračja na biskupe, no jamčeći svoj doprinos normalizaciji odnosa, predlažući da se počne s razgovorima između predstavnika zainteresiranih strana.⁷²

Po tvrdnjama mons. Casarolija, v.d. predsjednik Biskupskih konferencija nadbiskup Ujčić, dojurio je u Vatikan ohrabren odgovorom jugoslavenske vlade. No tamo je naišao na daleko manje optimizma nego što je očekivao. Svetoj Stolici nije se osobito svidjelo pozivanje biskupa bez ikakve suzdržanosti na Ustav i Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica. Također je postojala i suzdržanost u svezi preuzimanja obveza od strane biskupa da će sudjelovati i poticati vjernike da sudjeluju na "zajedničkom dobru" u komunističkom kontekstu, bez ikakve napomene o zahtjevima kršćanske savjesti i na tom području. No i samo pitanje početka razgovora o *modus vivendi* trebalo je još dobro proučiti, bez obzira na znake popuštanja koji su davali nadu za poboljšanje položaja Crkve u Jugoslaviji, bilo je još previše stvari koje je trebalo urediti da bi se moglo uopće započeti sa pregovorima.⁷³

Narednih godinu dana nije bilo konkretnijeg pomaka u rješavanju crkveno-državnih odnosa. U rujnu 1961. godine održana je Biskupska konferencija pod predsjedanjem nadbiskupa Šepera (imenovan 28. svibnja 1961. god. odlukom Državnog tajništva Svete Stolice). Ovaj put je vladi upućen dokument sa snažnim prigovorom zbog propisa koje su objavila Izvršna vijeća BiH, Hrvatske i Slovenije za provedbu Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Ti propisi osim što su išli iznad normi Zakona gotovo pripisujući Izvršnim vijećima kompetenciju koja je pripadala zakonodavnoj vlasti, otežavali su odredbe Zakona na području krštenja djece, vjerske poduke i državne kontrole škola za spremanje svećenika.⁷⁴

Ni sljedeće godine nije bilo nekih konkretnih službenih razgovora između Katoličke crkve i države, već se sve svodilo na pojedinačne razgovore pojedinih biskupa sa predstavnicima vlasti kako na republičkim tako i na saveznom nivou. O prekidu inicijativa za pregovore u izvješću Savezne komisije za vjerska pitanja SIV-u o odnosima države sa vjerskim zajednicama, od 28. svibnja 1964. godine među inim stoji: "Episkopat KC nije više pokretao bilo kakvu inicijativu za sređivanje odnosa sa državom, iščekujući ishod razvoja odnosa između SFRJ i Vatikana. Ali, crkva u cjelini nije sa svoje strane zaoštravala odnose. Izbegavala je otvorene i grube političke akcije. Svoju delatnost usmeravala je na jačanje uticaja na vernike, osobito na omladinu i ne samo u religioznom smislu."⁷⁵

Konkretniji stavovi Katoličke crkve o pojedinim pitanjima u pravilu su dolazili sa godišnjih zasjedanja Biskupskih konferencija. Tako su se biskupi ponovno obratili vladi sa Biskupske konferencije u rujnu 1962. godine, uoči donošenja novog saveznog Ustava, s čijim nacrtom nisu bili upoznati. Biskupi su u pismu vladi izrazili želju da ne budu prihvaćene

71) HDA, KOVZ, Kut. 41, Pismo Predsjedništva Biskupskih konferencija SIV-u FNRJ, br. 96-BK-60, od 23. IX. 1960. god.

72) A. Casaroli, n. dj., 314-315.

73) Isto, 315.

74) Isto, 316.

75) HDA, KOVZ, Kut. 56 .

odredbe koje su u suprotnosti sa neotuđivim pravima Crkve i vjernika, te su insistirali na jamstvu potpune vjerske slobode, a ne samo slobode prakticiranja bogoštovlja. Također su se potužili na neke zapreke koje su postavljene ispunjenju vjerskih obveza od strane vjernika, posebice u svezi sudjelovanja vojnika na nedjeljnim misama i redovitog sudjelovanja u vjerskoj pouci. Među inim požalili su se i na nacionalizaciju i trajno zauzimanje nekih sjemeništa.

Vlada je u svezi novog Ustava nastojala biskupe umiriti, te je sugerirala da više od slanja promemorija općeg karaktera koriste susreti i razgovori po konkretnim pitanjima, te obostrani naponi za normalizaciju crkveno-državnih odnosa.⁷⁶

Prve naznake mogućih pregovora između jugoslavenske vlade i Svete Stolice pojavile su se početkom 1963. godine kada je jugoslavenski veleposlanik u Rimu Ivo Vejvoda izrazio želju jugoslavenske vlade za kontaktima sa Svetom Stolicom. No do prvih susreta koji su imali neformalni istražiteljski karakter došlo je u svibnju 1963. godine, u kojima je jugoslavensku stranu zastupao ministar savjetnik veleposlanstva u Rimu Nikola Mandić. Novi papa Pavao VI. koji je u lipnju 1963. godine naslijedio preminulog papu Ivana XXIII., ovlastio je svoje suradnike da se nastave kontakti neformalnog karaktera.⁷⁷

U Jugoslaviji je u međuvremenu vlast nastojala u skladu s novonastalom situacijom utjecati na svoje niže organe da smiruju situaciju u odnosima sa Katoličkom crkvom, da bi se stvorilo što povoljnije ozračje za eventualne pregovore sa Katoličkom crkvom. Tako je na savjetovanju predsjednika NOO, NOK i predsjednika komisija za vjerska pitanja održanog u Izvršnom vijeću Sabora SR Hrvatske 22. ožujka 1963. godine zaključeno da se u odnosu sa vjerskim zajednicama treba osigurati što pravilnija primjena ustavnih načela i zakonskih propisa u ovoj oblasti. Isto tako da započeti proces diferencijacije u redovima Crkve postaje neizbježan, te zato ne treba dozvoliti da se povodom eventualnih ispada reakcionarnih pojedinaca u redovima Crkve prave političke greške oslanjajući se samo na administrativne mjere, jer to otežava razvoj pozitivnih tendencija u vjerskim zajednicama koje su za normalizaciju odnosa sa državom. Također je zaključeno da polazeći od toga da je suradnja sa vjerskim zajednicama ne samo moguća, nego i korisna ako se kreće u granicama Ustava i zakona, predstavnici narodnih odbora, naročito u općini, trebali bi stalno i kontinuirano održavati kontakte sa predstavnicima vjerskih zajednica, Staleskim udruženjima svećenika kao i ostalim svećenicima, o svim pitanjima koja su od interesa za normalizaciju odnosa crkve i države, kao i po svim pitanjima koja su u nadležnosti lokalnih organa vlasti. Na kraju je istaknuto da pri tome treba ne samo prihvatiti inicijativu za razgovore i kontakte koja dolazi od predstavnika vjerskih zajednica, svećeničkih udruženja ili pojedinih svećenika, nego i davati takve inicijative.⁷⁸

I izvješće Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske (po Ustavu iz 1963. godine FNRJ postala je SFRJ, a republike su dobile naziv Socijalističke Republike) za 1963. godinu, u dijelu koji govori o odnosu sa vjerskim zajednicama, sročeno je u pomirljivijem tonu nego prijašnjih godina. Tako u navedenom izvješću među inim stoji:

“Odnosi rimokatoličke vjerske zajednice i države kretali su se u 1963. godini u pravcu daljnje normalizacije, što je rezultat kako daljnjeg uspješnog razvoja našeg socijalističkog društva, uspjeha naše zemlje u borbi za mir i sprovođenje principijelne politike u odnosu prema vjerskim zajednicama, tako i realističkog sagledavanja novih uvjeta i društvene

76) A. Casaroli, n. dj., 317.

77) Isto, 318.

78) HDA, KOVZ, Kut. 49.

stvarnosti i sve veće uvjerenosti predstavnika te vjerske zajednice da se sva otvorena pitanja mogu uspješno rješavati putem saradnje s organima vlasti. Ovom procesu pridonosilo je i zauzimanje pozitivnijih stavova kod sve većeg broja svećenika o aktuelnim međunarodnim pitanjima, kao što je pitanje svjetskog mira i koegzistencije među državama i narodima, pravo naroda na samoupravljanje i sl., što je prije svega bilo inicirano u javnim nastupima i enciklikama poglavara katoličke crkve.⁷⁹

Na cjelokupnu situaciju u velikoj mjeri utjecalo je i održavanje II. vatikanskog koncila s kojeg su stizali novi tonovi, koji su posebice najavljivali otvaranje dijaloga sa ateistima odnosno ateističkim društvima. Sve to skupa najavljivalo je mogućnost početka pregovora između Vatikana i Jugoslavije u smjeru poboljšanja međusobnih odnosa, odnosno poboljšanja položaja Katoličke crkve u Jugoslaviji. Sveta Stolica iskoristila je i dolazak svih katoličkih biskupa iz Jugoslavije na II. vatikanski koncil da bi saslušala njihove stavove i sugestije u svezi eventualnih pregovora sa jugoslavenskom vladom.

Pregovori između Svete Stolice i jugoslavenske vlade

Prvi službeni pregovori između Svete Stolice i jugoslavenske vlade započeli su u lipnju 1964. godine, razmjenom promemorija s naznakama točaka za koje su dvije strane željele da budu uzete u razmatranje tijekom pregovora.⁸⁰

Svoje viđenje stanja u Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji iznijela je i Savezna komisija za vjerska pitanja u izvješću SIV-u o odnosima države i vjerskih zajednica, od 28. svibnja 1964. godine. U tom izvješću konstatira se da postoji unutar Katoličke crkve ekstremni dio klera koji smatra da sređivanje odnosa između Crkve i države nije moguće, jer među njima postoje ideološke suprotnosti koje se ne mogu prevazići. Nasuprot tomu postoji jedan broj biskupa i nižeg klera koji se zalaže za aktivnije sređivanje odnosa sa državom. Navodi se da je ovaj dio klera doprinio pozitivnijem gledanju Vatikana na položaj Katoličke crkve u Jugoslaviji. Također se navodi da je najslabiji utjecaj države na kler u Hrvatskoj, ističući da se rukovodstva redova (muških i ženskih) drže uglavnom pozitivno ili rezervirano, a manje negativno prema sređivanju crkveno-državnih odnosa. Posebno je istaknuta zabrinutost zbog malog odaziva svećenstva na izbore, a posebice u Nadbiskupiji zagrebačkoj gdje na izbore izlazi svega 30% svećenika, dok u Sloveniji na izbore izlazi oko 90% svećenika. U izvješću se dalje konstatira da je Katolička crkva među prvima uspjela konsolidirati svoje redove, te ima efikasnu i aktivnu organizaciju, brojan i kvalificiran kadar, dobija znatnu materijalnu pomoć iz inozemstva i sl. Također se naglašava da su njeni prihodi u zemlji u porastu, mada joj se ne omogućava inicijativa u prikupljanju priloga van crkve. Konstatira se i da je prnova kadrova sad veća nego opadanje, te ih sve više ide na školovanje u inozemstvo. Ističe se da je tendencija Crkve izolacija vjerskih škola od vanjskih utjecaja, te su mladi svećenici gori od starijih. Posebno je značajan angažman Crkve na okupljanju djece na katehizaciju, koristeći sva sredstva, te se ističe da je u selima i prigradskim područjima katehizacijom obuhvaćeno 60-100% djece.

Dalje se govori o razvoju odnosa sa Vatikanom, napominjući da određeni kontakti postoje već godinu dana. U skladu s tim istaknuto je da su povedeni pregovori o uređenju odnosa i o svim konkretnim i načelnim pitanjima koje su obje strane postavile. Dalje se tvrdi

79) HDA, IVS SRH, br.20906/63, Izvještaj IV Sabora SRH za 1963. god., str. 21-22.

80) A. Casaroli, n. dj., 318.

da jugoslavenska strana želi da se za početak postigne *modus vivendi* čime bi se stvorili uvjeti za daljnji pozitivan razvoj odnosa. Istaknuto je da je od bitnog značaja za međusobne odnose da Crkva izrazi svoju lojalnost u pitanjima jedinstva zajednice jugoslavenskih naroda, integriteta države, da ne izaziva i raspiruje vjersku i nacionalnu netrpeljivost, da ne zloupotrebljava vjeru u nedozvoljene svrhe, da ne povređuje ustavna prava i slobode građana. Također su istaknuta i druga pitanja koja će postaviti jugoslavenska vlada u pregovorima kao npr. antijugoslavenski napisi i izjave funkcionara Katoličke crkve u inozemstvu, podrška nekih crkvenih krugova jugoslavenskoj emigraciji, konzultiranje jugoslavenske vlade prigodom izbora i imenovanja biskupa, status Zavoda Sv. Jeronima u Rimu, beatifikacija nadbiskupa Stepinca i sl. Također su navedena i pitanja koja sa svoje strane postavlja Vatikan, kao npr. razjašnjenje pravnog i faktičnog stanja Katoličke crkve u Jugoslaviji, slobodno obavljanje katehizacije, vjerski obredi u bolnicama, internatima i kazneno-popravnim domovima, slobodno izdavanje vjerskog tiska, udruženja katoličkih svećenika i slično.

Na kraju je istaknuto da ako bi se po ovim pitanjima postigli zadovoljavajući rezultati, uredili bi se odnosi između Vatikana i SFRJ.⁸¹

Katolički episkopat koliko je god strepio kakav će biti ishod pregovora Vatikana i Jugoslavije, ipak je upozoravao i savjetovao Svetu Stolicu da ne prekida pregovore, procjenjujući da bi za Katoličku crkvu bilo korisno ponovno uspostavljanje diplomatskih odnosa prekinutih 1952. godine. S druge strane jugoslavenska vlada je insistirala da dođe do neke forme sporazuma, premda isključujući mogućnost promjene općenitih i jednostranih odredaba koje su se ticale pravnog položaja Katoličke crkve. Za taj sporazum vlada je vezala, kao uz potreban uvjet, ponovno uspostavljanje službenih odnosa sa Svetom Stolicom. Točke pregovora koje je navela vlada odgovarale su gotovo potpuno onim točkama o kojima je episkopat očitovao svoju bojazan.⁸²

U međuvremenu su počeli prvi službeni pregovori između predstavnika Svete Stolice i jugoslavenske vlade. Naime 14. siječnja 1965. godine u Beograd je doputovao izaslanik Svete Stolice mons. Agostino Casaroli u pratnji mons. Luigija Bongianina. Jugoslavensku delegaciju činili su podtajnik predsjedništva Republike i član Savezne komisije za vjerske poslove Petar Ivičević, predsjednik Komisije za vjerske poslove Slovenije Boris Kocijančič i tajnik jugoslavenskog veleposlanstva u Rimu Dobrila. Pregovori su trajali deset dana, za vrijeme kojih je održano 14 raznih sjednica i razgovora. Razgovori su vođeni u jednoj vili na Dedinju, a povremeno su se u razgovore uključivali i drugi predstavnici jugoslavenske vlade, među kojima i predsjednik Savezne komisije za vjerske poslove Moma Marković. Casaroli u svojim zapisima ističe da su razgovori bili veoma otvoreni, a pretjerana srdačnost njegovih sugovornika, koji su se ponašali kao da nikad nije bilo sukoba između Crkve i države, u njemu je izazivala povremenu dvojbu.

U navedenim razgovorima izneseni su zahtjevi jugoslavenske vlade i Svete Stolice, koje je trebalo usuglasiti da bi se došlo do sporazuma. Zahtjevi jugoslavenske vlade bili su:

- mogućnost intervencije kod imenovanja biskupa, npr. u obliku tzv. "Neslužbenog pretpriopćenja" (Sveta Stolica je odlučno odbila taj zahtjev, i ta je točka povučena iz daljnjih pregovora),

- da Zavod Sv. Jeronima u Rimu ostane otvoren i za nehrvatske biskupije i bez diskriminacije (misli se na članove svećeničkih udruženja), da rektor Zavoda bude

81) HDA, KOVZ, Kut. 56.

82) A. Casaroli, n. dj., 322.

jugoslavenski građanin imenovan s odobrenjem vlade, da se prigodom jugoslavenskih praznika na Zavodu istakne jugoslavenska zastava i da se podalje Zavoda drže crkveni službenici koje se smatra neprijateljima Jugoslavije (s obzirom da je Sveta Stolica odbijala te zahtjeve, dato joj je do znanja da dok se to ne promjeni neće biti popuštanja u režimu viza prema svećenicima);

- pitanje Staleških udruženja katoličkih svećenika – traženo je ukidanje kazni i zabrana za članove (Casaroli je predložio usmenu izjavu “da je Sveta Stolica spremna na ponovno ispitivanje tog pitanja, na produbljeni način, u dogovoru s katoličkim episkopatom Jugoslavije, kako bi potražila moguća prikladna rješenja”),

- zabranu zloupotrebe vjere u političke svrhe, narušavanja jedinstva naroda Jugoslavije, poticanja na vjersku i nacionalnu nesnošljivost i sl. (tu nije bilo većeg sporenja jer je Sveta Stolica isticala načelo nemiješanja Crkve u djelatnost političkog karaktera, ali samo ako je stvarno političkog karaktera),

- zahtjev za osudu “terorizma” (tu Crkva nije sporila samo je tražila konkretne dokaze da svećenici u emigraciji u tom smislu djeluju ili pak podržavaju terorizam),

- zahtjev da se spriječi propagandno djelovanje inozemnih medija, pod crkvenim utjecajem, protiv Jugoslavije (po Casaroliju, načelno je Sveta Stolica mogla utjecati na blaži ton Vatikanskog radija i dnevnika *L' Oservatore Romano*, po pitanju Jugoslavije ne izdajući pri tom istinu i pravdu),

- drugi zahtjevi poput beatifikacije kardinala Stepinca i proglašenja svetim blaženog Nikole Tavelića (Casaroli tvrdi da ta pitanja u praksi nisu predstavljala velike poteškoće).

Zahtjevi Svete Stolice bili su uglavnom identični zahtjevima biskupa Jugoslavije koje su često isticali u predstavkama sa biskupskih konferencija. Uglavnom su to bila pitanja slobode savjesti i vjere, ali ne samo na papiru nego i u praksi. To su bila pitanja katehizacije, vjerskih škola, katoličkog tiska, vjerskih obreda, suglasnosti roditelja u svezi krštenja i katehizacije maloljetnika i sl. No predstavnici vlade nisu bili skloni priznati da tu ima problema, već su svoj odgovor temeljili na tome da ni jednoj skupini građana ne mogu dati specijalna jamstva osim onih koja su svim građanima osiguravala potpunu primjenu zakona i drugih odredbi koje se odnose na poštovanje slobode savjesti i slobode prakticiranja vjere, koja je zajamčena Ustavom. Jedino jamstvo koje je vlada nudila bilo je da se u školama više neće osnivati udruženja čiji bi cilj bio protuvjerska borba. To jamstvo je za Svetu Stolicu bilo nedostatno.⁸³

Jugoslavenske vlasti u želji da do sporazuma ipak dođe, nastojale su taktizirati kako u pregovorima tako i u praksi, nastojeći stvoriti povoljnije ozračje za ostvarenje tog cilja. O taktici države u odnosima prema Katoličkoj crkvi, najzornije se može zaključiti iz rasprave sekretara Gradskog komiteta SK Zagreb Mike Tripala na savjetovanju o vjerskim pitanjima, održanom u Zagrebu 9. veljače 1965. godine. M. Tripalo među inim je kazao da koliko je god točno da radnička klasa u ostvarivanju historijske misije ne treba tražiti saveznika u religiji, da je isto tako točno da treba tražiti saveznike u onima koji vjeruju. Također je kazao da se u nekim zemljama kao osnovno pitanje postavlja pitanje ostvarivanja savezništva između tih odnosa religioznih masa, mase koja vjeruju i socijalizma koji postoji na čelu takvog preobražaja. U skladu s tim je dodao da ni u Jugoslaviji ne može biti irelevantno kakav će biti odnos Komunističke partije sa stanovništvom koje vjeruje. Zatim je kazao:

“Mislim, da pored svih drugih aspekata ovog pitanja moramo isto tako postaviti i takvo jedno pitanje. Ne smijemo u našoj politici prema crkvi, pa čak bih mogao reći ni prema

83) Isto, 322-342.

religiji, stvari postaviti tako da se frontovi u Jugoslaviji regrutiraju na bazi ili-ili, odnosno ili si za socijalizam, ili si za religiju, odnosno crkvu. To je politički aspekt toga pitanja, koji do duše može biti različit od idejnog aspekta, ali vjerujem da ovaj politički aspekt nema odgovarajući utjecaj na formu, taktiku i vrstu idejne borbe koju moramo u datom momentu voditi. Prema tome mislim, da bi prvi zaključak kojega ovdje moramo izvući bio taj da se naši državni organi moraju prema problemu crkve postaviti tako da onemoguće, spriječe, da se bore protiv svih onih administrativnih pritisaka na vršenje vjerskih obreda, koji su samo vjerski obredi. Zapravo protiv svih administrativnih pritisaka koji bi sprječavali one koji vjeruju, da to svoje vjerovanje provode odgovarajućim vjerskim obredima. Uostalom, to je i bila svrha našeg razgovora. Imamo vrlo mnogo primjera sektašenja, divljačkog stava prema tom pitanju. Međutim znam da toga danas ima sve manje. U 1945. i u 1946. godini to se je manifestiralo čak i u nezakonskim ubistvima svećenika, to je dovelo do toga da su naši skojevci postavljali dinamit u crkvu itd. Vjerujem, da toga više nema, ali neki drugi, možda rafiniraniji oblici takvog sektaškog odnosa prema onima koji vjeruju još uvijek postoje i o tome moramo voditi računa. Administrativne vjere treba da upotrebimo onda kada se religiozni osjećaji koriste u političke svrhe. No, pokušajmo da se malo razumijemo i u jednoj političkoj taktici, u jednoj strategiji. Nama je u interesu da razbijemo današnju priličnu homogenost rukovodstva katoličke crkve u hrvatskoj, koja čak ima vrlo reakcionarnu ulogu u okviru cjelokupne međunarodne katoličke crkve, što se je vidjelo po stavu naših biskupa na Koncilu. Ne treba prema tome administrativnim, divljačkim i nepolitičkim mjerama u našoj zemlji da pružamo hranu takvim najreakcionarnijim tendencijama u okviru katoličkog klera, ne samo u našoj zemlji. Znamo, da reforme katoličke crkve nisu, razumije se, na komunističkoj liniji. To je svima jasno. Te reforme imaju za cilj prilagođavanje katoličke crkve suvremenom razvitku društva. One nemaju za cilj da unište crkvu, nego da joj produže vijek. Ali postoji u svakom slučaju naš interes da se takva evolucija odvija ne samo u katoličkoj, nego i u drugim crkvama. Želio bih dakle istaći, da taj problem treba posmatrati ne samo sa neke puritanske tačke gledišta. Mi smo doduše savez komunista, ali nismo potpuno odvojeni od države, koja treba da vodi politiku. Uostalom i Savez komunista vodi politiku i u toj politici također treba da bude taktike. Ovdje treba reći da normalizacija i ovo što danas radimo ne znači odstupanje od pozicija koje smo stekli, a to se ponekada tako tumači pa izgleda kao da je ovo priznanje blagog poraza. No, na osnovnim pitanjima nećemo im učiniti ustupak. Nećemo učiniti ustupak u pogledu odvajanja škole i religije. Nećemo učiniti ustupak u pogledu odvajanja crkve i države, odnosno politike i crkve. Nećemo učiniti ustupak u smislu vraćanja zemlje koja im je oduzeta agrarnom reformom. Možda ćemo uzeti u obzir vraćanje nekih škola itd. Prema tome u bitnim pitanjima ustupke im nećemo praviti.

Ako hoćete čak ni u normalizaciji odnosa između Vatikana, odnosno između Svete stolice i Jugoslavije - jer se oni smatraju predstavnicima božjim na zemlji, a ne država - čak ni u tom pitanju ne pravimo ustupke, jer su oni prisiljeni da priznaju Ustav i pravni poredak u Jugoslaviji. Na toj bazi, bez obzira na njihove interne sastanke, na kojima oni to ne priznaju, na toj bazi Sveta stolica je prisiljena i može jedino s nama da pregovara. Jedino na bazi Ustava i zakonskih propisa koje smo donijeli mi, a ne oni, možemo da razgovaramo, što znači da su oni već priznali jedan svoj poraz, ili kako netko ovdje reče, da su priznali ono što smo mi učinili. Da i ne govorimo o tome da normalizacija odnosa sa Svetom stolicom znači jedan adut u borbi protiv onih reakcionarnih tendencija koje unutar našega klera dolaze tako snažno do izražaja.⁸⁴

84) HDA, KOVZ, Kut. 61, Stenogram zapisnika sa Savjetovanja o vjerskim pitanjima, održanog u Zagrebu 9. 2. 1965. god.

U međuvremenu je katolički episkopat Jugoslavije na svojoj plenarnoj konferenciji održanoj 19. i 20. siječnja 1965. godine u Zagrebu razmatrao Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, te je Predsjedništvo biskupskih konferencija uputilo po tom pitanju pismo s primjedbama Komisiji savezne skupštine za usklađivanje zakona i drugih propisa sa Ustavom. U primjedbama episkopata pojedinačno se daju primjedbe na svaki sporni članak nacрта zakona sa konkretnim prijedlozima. Osnovne primjedbe išle su u pravcu već prije iznesenih prigovora Crkve u ranijim predstavkama. Uglavnom se tražila jasnija odredba kod pitanja katehizacije, vjerskog tiska, suglasnosti roditelja za krštenje i katehizaciju (traži se suglasnost samo jednog roditelja i slobodna odluka maloljetnika starijih od 14 godina), slobodniji pristup svećenika u bolnice, zatvore i sl. Pored primjedbi koje su ispravljale pojedine točke nacрта zakona predloženo je da se reguliraju i neka prava koja u tekstu nisu spomenuta, a to su:

- priznavanje svetkovanja blagdana, osobito Božića;
- slobodna gradnja bogoštovnih i crkvenih objekata;
- denacionalizacija već nacionaliziranih crkvenih i bogoštovnih objekata, koji su po ocjeni vjerske zajednice neophodno potrebiti za vjersko djelovanje, kao i stavljanje vjerskoj zajednici na raspolaganje onih objekata, koji su denacionalizirani, ali nisu vraćeni vjerskim zajednicama;

- slobodno djelovanje vjerskih organizacija i karitativnih društava;
- slobodnu duhovnu pastvu vojnika i zatvorenika;
- oslobađanje od oporezivanja poklona iz inozemstva.⁸⁵

Krajem svibnja i početkom lipnja 1965. godine Casaroli se vraća u Beograd na nastavak pregovora. U nastavku pregovora nije bilo bitnijih novosti, te se uglavnom radilo na usklađivanju teksta eventualnog sporazuma. Vlada se i dalje branila da je ono što traži Sveta Stolica zajamčeno Ustavom i općim zakonodavstvom. Casaroli ističe da je rezultat ovog djela pregovora, predstavljao u biti, s nekim kasnijim dopunama i promjenama konačni tekst protokola koji je poslije potpisan. Iako je vlada požurivala s potpisivanjem, Sveta Stolica je taj čin odgađala, želeći čuti stav katoličkog episkopata Jugoslavije. Episkopat je bio prilično rezerviran prema sporazumu bojeći se da bi Sveta Stolica mogla biti prevarena. I kardinal Šeper (imenovan kardinalom 22. veljače 1965. god.) i ostali biskupi nisu vidjeli neku korist u sporazumu koji u biti ništa ne mijenja, jer vlada ustraje na općim pravnim okvirima bez ikakvog posebnog sporazuma s Katoličkom crkvom. Episkopat se više priklanjao ideji da se izvrši razmjena izaslanika Svete Stolice i Jugoslavije, te da se sporazum naknadno potpiše nakon što izaslanik Svete Stolice imadne uvid na licu mjesta da li ima napretka u pitanju položaja Crkve u Jugoslaviji. Kardinalu i biskupima također se nisu sviđale neke usmene izjave koje je trebala dati Sveta Stolica, posebice o svećeničkim udruženjima i iseljenom kleru. No biskupi nisu nikako željeli da se pregovori prekinu.⁸⁶

Pregovori su nastavljani u Rimu 9. i 10. prosinca 1965. godine. Vlada je odbacila mogućnost ponovne uspostave diplomatskih odnosa bez potpisivanja sporazuma. Dalje se nastavilo sa posljednjim preispitivanjima teksta protokola. S obzirom da ni vlada ni Sveta Stolica nisu bile spremne davati dodatna jamstva po nekim pitanjima u samom sporazumu, sporna jamstva prebacivana su na davanje usmene izjave (jamstva vlade u svezi škola, Svete Stolice u svezi Zavoda Sv. Jeronima i sl.). Nakon što su tekstovi poprilično

85) HDA, KOVZ-zapisnici, knjiga 7, Prijepis pisma kao prilog sjednici Komisije za vjerske poslove SRH, od 19. III. 1965. god.

86) A. Casaroli, n. dj., str. 342-349

usklađeni održani su još jedni razgovori u Rimu od 18. do 23. travnja 1966. godine. Sam papa je 1. svibnja 1966. godine označio početak posljednje faze razgovora. Papa je 26. svibnja 1966. godine primio kardinala Šepera koji mu je predao predstavku protiv potpisivanja protokola, te je predložio odgodu tj. novo promišljanje o cijelom pitanju. Na kraju je kardinal Šeper poštujući volju Svetog Oca predložio da dokumenti pa i potpisani, ne budu objavljeni. Također je tražio da biskupi mogu izjaviti da isti dokumenti nisu formulirani prema prijedlozima i u dogovoru sa episkopatom. No bilo je nemoguće ne objaviti dokumente, s obzirom da ih može objaviti jugoslavenska strana. A po drugom zahtjevu nije bilo nikakvih poteškoća. Odluka o potpisivanju protokola ipak je donesena, jer se smatralo da bi nepotpisivanje dovelo Katoličku crkvu u Jugoslaviji u još teži položaj nego prije.⁸⁷

Utjecaj II. vatikanskog koncila na pregovore

Na sam tijekom pregovora imalo je utjecaj i održavanje II. vatikanskog koncila, koji se održavao od 1962. do 1965. godine. Na Koncilu su doneseni i neki dokumenti koji su govorili i o političkoj ulozi Crkve u suvremenom svijetu. Tako u koncilskom dokumentu Pastirska uredba o Crkvi u suvremenom svijetu (*Gaudium et spes*), u poglavlju o političkom životu među inim stoji: "Crkva se ne veže ni uz koji politički sistem. Crkva je isto tako potpuna vlast na svom duhovnom terenu kao država na svom zemaljskom. Obadviije služe istim ljudima, zato ne bi smjele živjeti u neprijateljstvu. Oblici suradnje mogu se mijenjati prema određenim prilikama. Crkva radi prije svega za vječno spasenje ljudi. Ne prezire ništa što je na zemlji plemenito, potrebno i dobro. Ali zna da ne smije svoju misiju ni nadu polagati u propadljive vrijednosti. Zato se može odreći potpuno svojih privilegija, samo da očuva potrebnu duhovnu slobodu i vitalnost u svojoj misiji. Ona je sebi svjesna prava i dužnosti da u punoj slobodi propovijeda istinu. I to potpunu – istinu religioznu, moralnu, socijalnu, pa i političku ako se zaboravi."⁸⁸

Posebno su bile bitne najave Koncila o otvaranju dijaloga sa ateistima i ateističkim društvima. O dijalogu sa ateistima kardinal Šeper kazao je na predavanju na zapadnonjemačkom radiju 19. prosinca 1965. godine, sljedeće: "Taj dijalog mora biti iskren i razborit. Crkva nije zatvorila vrata. Ipak je očevidno da treba mnogo razboritosti i strpljivosti, da se dođe do potrebne otvorenosti i do jezika u kojem će mo se moći razumjeti. Iz koncilskog dekreta proizlazi da će dijalog najprije biti moguć u pitanjima izgradnje svijeta. Zato je razumljivo da je Koncil odustao od nove izričite osude komunizma. Komunizam nije samo borbeni ateizam već također socijalni i politički sistem."⁸⁹

Sve rasprave na Koncilu i doneseni dokumenti, otvarali su nove mogućnosti Katoličke crkve za svoje djelovanje u novim suvremenim svjetskim zbivanjima. Tako se rad Koncila morao odraziti i na odnose Katoličke crkve prema Jugoslaviji, tj. trebalo je novim pomirljivijim pristupom pokušati poboljšati položaj Katoličke crkve u Jugoslaviji, bez obzira što episkopat u Jugoslaviji nije bio zadovoljan tekстом protokola, i što se znalo da će komunistička vlast protokol prikazivati kao svoju pobjedu.

Dr. Tomislav Šagi-Bunić u svom predavanju na tribini *Koncilaska misao* 4. siječnja 1966. godine u crkvi Sv. Blaža u Zagrebu konstatira: "Stari su koncili svojim odlukama uglavnom željeli učiniti kraj nekoj određenoj diskusiji, a ovaj kao da je htio diskusiju otvoriti."⁹⁰

87) Isto, str. 350-361

88) Glas koncila, Zagreb, 9. siječnja 1966.

89) Glas koncila, 23. siječnja 1966.

90) Glas koncila, 23. siječnja 1966.

U izvješću Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske za 1965. godinu istaknuto je da su upravo u svezi Katoličke crkve učinjeni najveći napori za što brže unapređenje odnosa, te se napominje: "Sigurno je da se ova crkva u našoj zemlji nalazi pod utjecajem onoga što se događa na II. vatikanskom koncilu i u katoličkoj crkvi uopće. Karakteristično je da niži kler odlučnije prihvaća pozitivnija stremljenja, dok je veći dio višeg klera u priličnoj mjeri rezerviran. Ovakvo držanje višeg klera nije u skladu sa stvarnim stanjem i položajem katoličke crkve u našoj zemlji jer je našim pravnim sistemom i praktičnom politikom RKC omogućeno potpuno slobodno vršenje njene djelatnosti vjerskih poslova i obreda. Usprkos pokušajima da se omete daljnje sređivanje odnosa između RKT crkve i države, nastoji se s naše strane i dalje unapređivati odnose s rimokatoličkom vjerskom zajednicom, i to konstruktivnim putem oslanjajući se na podršku lojalnog klera i vjernika i podržavajući sva pozitivna kretanja u redovima samog klera. U posljednje vrijeme zapaža se pojačana vjerska aktivnost, čemu je u priličnoj mjeri pomoglo gotovo potpuno materijalno konsolidiranje RK crkve, čiji se izvori nalaze jednim dijelom u inozemstvu, a jednim dijelom i kod vjernika."⁹¹

Potpisivanje protokola

Sam čin potpisivanja protokola dogovoren je za 25. lipnja 1966. godine u Beogradu. Papa je dan uoči potpisivanja protokola sa Jugoslavijom u govoru kardinalima koji su mu došli čestitati imendan (po Ivanu Krstitelju), kazao da je to "čestito ako ne i još potpuno uređenje odnosa između Crkve i države." Te je dodao da je "vrlo rado" dao svoj pristanak i svoje smjernice za razgovore "za koje su same civilne vlasti pokazale da ih žele voditi sa Svetom Stolicom".⁹²

U Beogradu je 25. lipnja 1966. godine potpisan protokol o razgovorima koji su vođeni između predstavnika vlade SFRJ i predstavnika Svete Stolice u cilju sređivanja odnosa između jugoslavenske vlade i Katoličke crkve. Tim je protokolom potvrđeno da su se vlade SFRJ i Svete Stolice sporazumjele o razmjeni poluslužbenih predstavnika. Prema sporazumu Sveta Stolica odredit će apostolskog delegata sa sjedištem u Beogradu koji će istovremeno imati funkciju izaslanika pri jugoslavenskoj vladi, a jugoslavenska vlada odredit će svog izaslanika pri Svetoj Stolici. Oba izaslanika uživat će privilegije i imunitet koji pripadaju pravim diplomatskim predstavnicima. U ime Svete stolice protokol je potpisao mons. Agostino Casaroli, podsekretar kongregacije za izvanredne crkvene poslove, a u ime vlade SFRJ Milutin Morača, član SIV-a i predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja.⁹³

Prigodom potpisivanja protokola potpisnici su dali izjave o značenju toga dokumenta. Mons. Casaroli je naglasio "suštinsku kratkoću" dokumenta u kojemu je ipak odraženo nastojanje jednog dužeg perioda. Također je kazao da prošlost "ne možemo izbrisati, niti je želimo zaboraviti: vrlo dobro znamo da je sadašnjost gotovo uvjetovana prošlošću, kao što je budućnost uvjetovan sadašnjošću. Ali u ovom trenutku želimo uprijeti oči upravo na sadašnjost i budućnost u perspektivi nade i dobre volje, radije nego na prošlost." Milutin Morača je izjavio kako je jugoslavensku vladu u nastojanju da dođe do ovog dokumenta vodio značaj tog dokumenta. On je također izrazio uvjerenje da će se odnosi između SFRJ i Svete Stolice dalje razvijati u pozitivnom pravcu, te je kazao kako vjeruje i u dobre namjere

91) HDA, IVS SRH, br. 7249/66, Izvještaj o radu IV Sabora SR Hrvatske za 1965. god., str. 67-68.

92) Glas koncila, 17. srpnja 1966.

93) Isto, 3. srpnja 1966.

Svete Stolice, odavši na kraju priznanje Papi za njegovu aktivnost za mir, napredak i bolju budućnost čovjeka.⁹⁴

U samom tekstu protokola među inim stoji da vlada SFRJ u okviru ustavnih i zakonskih principa garantira Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji slobodno vršenje vjerskih poslova i vjerskih obreda. Da će nadležni organi društveno-političkih zajednica osigurati svim građanima, bez ikakve razlike, dosljednu primjenu zakona koji osiguravaju poštivanje slobode savjesti i slobode vjeroispovijesti. Vlada je izrazila spremnost da uzme u razmatranje slučajeve na koje bi Sveta Stolica smatrala potrebnim ukazati u svezi s navedenim pitanjima. Vlada također uvažava kompetencije Svete Stolice u vršenju njene jurisdikcije nad Katoličkom crkvom u Jugoslaviji u pitanjima crkvenog karaktera, ukoliko nisu u suprotnosti s unutarnjim poretkom SFRJ. Biskupima Katoličke crkve u Jugoslaviji garantira se mogućnost održavanja kontakata sa Svetom Stolicom, smatrajući da ti kontakti imaju isključivo vjerski karakter.

S druge strane Sveta Stolica potvrđuje principijelan stav da se djelatnost katoličkih svećenika, treba odvijati u vjerskim i crkvenim okvirima, te da u skladu s tim ne mogu zloupotrebjavati svoje vjerske i crkvene funkcije u svrhe koje bi imale stvarni politički karakter. Također je spremna uzeti na razmatranje slučajeve na koje bi vlada SFRJ smatrala potrebnim da joj ukaže. Sveta Stolica – u skladu s principima katoličkog morala – ne odobrava i osuđuje svaki akt, ma od koga počinjen, političkog terorizma ili sličnih kriminalnih oblika nasilja. U skladu s tim u slučaju da vlada SFRJ ocjeni da su neki svećenici sudjelovali u takvim akcijama na štetu SFRJ i smatrala potrebitim da na to ukaže Svetoj Stolicu, ona izražava spremnost uzeti u razmatranje takva zbivanja, radi preuzimanja postupka i eventualnih mjera koje Kanonsko pravo predviđa za takve slučajeve.

Na kraju se utvrđuje spremnost Svete Stolice i vlade SFRJ na razmjenu svojih izaslanika.⁹⁵

Do razmjene izaslanika između Svete Stolice i Jugoslavije došlo je sredinom studenog 1966. godine, kada je najprije u Vatikan doputovao izaslanik jugoslavenske vlade Vjekoslav Cvrlije, a zatim je u Beograd došao apostolski delegat i izaslanik Svete Stolice pri vladi SFRJ nadbiskup mons. Mario Cagna.⁹⁶ Do potpune uspostave diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije došlo je 1970. godine.

Zaključak

Nakon prekida diplomatskih odnosa s Vatikanom u prosincu 1952. godine, jugoslavenska vlada izišla je u javnost sa stavom da ona nije u sukobu s Katoličkom crkvom u Jugoslaviji, nego sa Vatikanom, te je pokušala pregovarati s biskupima ignorirajući Vatikan. Međutim Vatikan je odmah dao do znanja biskupima da nemaju ovlasti pregovaranja s vladom. Iako je jugoslavenska vlada nastojala smiriti odnose s Katoličkom crkvom, uvidjevši da represivna politika prema Crkvi ne donosi za vladu pozitivne rezultate, ipak je i dalje djelovala na razbijanju crkvenog jedinstva koristeći se staleškim svećeničkim udruženjima, te na materijalnom slabljenju Crkve nacionalizacijom crkvenih zgrada i građevinskog zemljišta. iako je u međuvremenu donesen i Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, koji je garantirao vjerska prava, u praksi se za samu Crkvu nije ništa bitno promijenilo.

Kada je 1960. godine umro kardinal Stepinac, kojeg je jugoslavenski režim smatrao glavnom preprekom za sređivanje odnosa s Katoličkom crkvom, vlada je najavila da će

94) Isto.

95) Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije, br. VI/1966.

96) Glas koncila, 4. prosinca 1966.

raditi na sređivanju odnosa s Katoličkom crkvom. Stepinčevog nasljednika nadbiskupa Šepera nastojala je prikazati kao osobu drugačijih stavova od kardinala Stepinca, spremnog na suradnju s vlastima. Međutim nadbiskup Šeper iako je bio spreman na razgovore s predstavnicima vlade u cilju rješavanja pojedinih pitanja, ni jednom prigodom nije odstupao od stajališta kardinala Stepinca, Biskupske konferencije i Svete Stolice po pitanju sveukupnih crkveno-državnih odnosa.

Želji jugoslavenske vlade da normalizira odnose s Katoličkom crkvom pogodovala su i promjene u politici same Crkve, očitovane u najavama i odlukama II. vatikanskog koncila koji se održavao od 1962. do 1965. godine. II. vatikanski koncil najavio je otvaranje Katoličke crkve dijalogu sa ateistima i ateističkim društvima, te tako olakšao pregovore između jugoslavenske vlade i Svete Stolice. Iako su ti pregovori bili teški i dugotrajni, jer ni jugoslavenska vlada ni Katolička crkva, a posebice biskupi u Jugoslaviji, nisu bili skloni odstupanju od svojih osnovnih načela, Sveta Stolica je - iako nadbiskup Šeper i biskupi nisu tome bili skloni - odlučila potpisati protokol o normalizaciji odnosa s Jugoslavijom 1966. godine. Sveta Stolica se na to odlučila smatrajući da bi odustajanje od potpisivanja protokola dovelo Katoličku crkvu u Jugoslaviji u još teži položaj, a istovremeno je smatrala da je time otvorila mogućnost eventualnog lakšeg otvaranja dijaloga s ostalim komunističkim režimima na istoku Europe.

Summary

Some moments in relations between Catholic church and Yugoslav government from 1953 until 1966

Miroslav Akmadža

The period between 1953 and 1966 is the period of severed diplomatic relations between Vatican and Yugoslavia as well as the period of continued efforts for normalization of these relations. Immediately after the diplomatic relations had been severed, the Yugoslav government tried to negotiate with bishops and ignored Vatican. But bishops had no power for such negotiations. After that, Yugoslavia got a Law on religious communities which solved some religious rights in theory, but practical problems were still there. Although the government gave up repression towards Catholic church, the government still attempted to destroy the unity of the church. By the nationalization of buildings and building-sites which were property of church, Yugoslav government also tried to weaken its material resources.

After cardinal Stepinac had died in 1960, the government thought there was opportunity for normalization of relations with Catholic church and suggested negotiations.

In the meantime, there was II Vatican council which announced opening of Catholic church towards dialogue with atheists and atheistic regimes. Negotiations between the Yugoslav government and Vatican had been going on from 1964 until 1966. In 1966 the protocol about normalization of relations between Vatican and Yugoslavia was signed, although bishops in Yugoslavia weren't satisfied with that. Vatican thought that giving up the protocol could make the position of Catholic church in Yugoslavia more difficult. Besides that, Vatican expected that the protocol would make opportunity for opening dialogue with other communist regimes in the Eastern Europe.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LV
ZAGREB 2002.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LV, str.1-296, Zagreb 2002.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Slaven Bertoša
Mirjana Gross
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić
Josip Vrandečić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
Horetzky